

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE REFORMATĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ECUMENE”

TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. MOLNÁR JÁNOS

Doctorand:

FLORUȚ GABRIEL LEONTIN

CLUJ-NAPOCA

2016

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE REFORMATĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ECUMENE”

JUSTIFICAREA PRIN CREDINȚĂ ÎN
TEOLOGIA LUI DUMITRU STĂNILOAE ȘI
MARTYN LLOYD JONES

Coordonator științific:

Prof. Univ. Dr. MOLNÁR JÁNOS

Doctorand:

FLORUȚ GABRIEL LEONTIN

CLUJ-NAPOCA

2016

CUPRINS

INTRODUCERE	8
CAPITOLUL 1. DEFINIREA CADRULUI CONCEPTUAL AL CERCETĂRII	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1. Aspecte introductive privind domeniul de cercetare.	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1.1. Definiere	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1.2. Importanța subiectului.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1.3. Motivarea opțiunii.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1.4. Obiective	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1. 5. Metoda de cercetare	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.1.5.1. Surse de documentare	20
1.2. Notă biografică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.2.1. Scurtă notă biografică a părintelui Dumitru Stăniloae (1903-1993).....	Eroare!
Marcaj în document nedefinit.	
1.2.2. Scurtă notă biografică a pastorului David Martyn Lloyd Jones (1899-1981)	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.3. Scurt istoric în domeniul de cercetare.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.3.1. Părinții bisericești și protestantismul	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.3.2. Romano-catolicismul și Protestantismul	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.3.3. Noile Perspective și protestantismul	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
1.3.4. Protestantism, wesleyanism și pentecostalism	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
nedefinit.	
1.3.5. Compatibilitatea biblică între protestantismul evanghelic și cel ortodox ..	Eroare!
Marcaj în document nedefinit.	
CAPITOLUL 2. CONCEPTE DE BAZĂ A STUDIULUI JUSTIFICĂRII PRIN CREDINȚĂ	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.1. Particularități.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
2.2. Conceptul de justificare: <i>dikaïosu,nh</i> (dikaïosune).....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
nedefinit.	
2. 3. Juridism și îndumnezeire	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

2.4. Scurtă prezentare între justificare și sfințire **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

2.5. Concepția ortodoxă **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

2.6. Concepția protestant-evanghelică **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

2.7. *Sola Scriptura* sau *Nuda Scriptura* **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

2.8. Concluzie **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

CAPITOLUL 3. RELAȚIA DINTRE JUSTIFICARE ȘI DREPTATEA LUI

DUMNEZEU **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1. Dreptatea atribuită și dreptatea acordată... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1.1. Credință și faptă **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1.1.1. Iacov și Pavel **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1.1.2. Naturalitatea faptelor **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1.1.3. Dubla natură a mântuirii **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1.2. Lege și har **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1.2.1. „Schizofrenia” între Lege și Har **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1.2.2. Scopul Legii **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.1.2.3. Ilustrația din Romani 7 **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.2. Dreptatea concretă și dreptatea abstractă. **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.2.1. Mitologie sau realitate obiectivă? **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.2.2. Mântuirea obiectivă sau subiectivă? **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.2.3. Mod de receptare: pasiv sau activ? **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.2.4. Limbaj agapic sau limbaj justiționar? ... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3. Dreptatea și mila **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.1. Martyn Lloyd Jones și Anselm de Canterbury **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.2. Mânia lui Dumnezeu și relativismul biblic **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.2.1. Teoria: ”copilul abuzat” **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.2.2. Crucea între necesitate morală și aspectul iubirii **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.2.3 Caracterul mâniei lui Dumnezeu..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.3. Ispășirea **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.3.1 Crucea și rezolvarea vrăjmășiei dintre om și Dumnezeu **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.3.1.1. Supremația Tatălui în economia mântuirii..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.3.2. Dilema divină..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.3.3.3. Pericolul teoriei influenței morale..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4. Imputarea dreptății **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4.1. Paralela între Adam și Hristos **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4.2. *Simul iustus et peccator* **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4.2.1. Poziția creștinului..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4.2.2. Imputarea și războiul spiritual..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4.2.3. Obiecții..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4.3. Pericolul antinomianismului **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4.4. Biserica și statul **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.4.4.1. Sensul bucuriei..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

3.5. Concluzie **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

CAPITOLUL 4. **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

RELAȚIA DINTRE JUSTIFICAREA PRIN CREDINȚĂ ȘI FAPTĂ. **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.1. Pelagianism, semipelagianism și augustinianism **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.1.1. Scurt Istoric **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.1.2. Părintele Stăniloae și semipelagianismul **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.1.2.1. Semipelagianismul și limbajul metaconceptual.. **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.1.2.2. Moarte spirituală sau împuținare a vieții sufletești **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.1.3. Martyn Lloyd Jones și augustinianismul **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.2. Chipul lui Dumnezeu în om **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.2.1. Sinergia voințelor în urcușul spiritual... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.2.2. Rolul credinței..... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.2.3. Fapta între fundament al mântuirii și consecință a mântuirii... **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.3. Ofensa Crucii **Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

4.3.1. Evanghelie și Lege	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.1.1. Scopul Evangheliei	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.1.2. Creștinism sub Lege.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.2. Sfânta Fecioară Maria	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.2.1. Locul de cinste acordat Sfintei Fecioare Maria ..	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.2.2. Maria și teologia antropocentrică.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.2.3. Martyn Lloyd Jones și Fecioara Maria	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.3.2.4. Martin Luther și Fecioara Maria	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.4. Siguranța mântuirii.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.4.1. Înfierea și caracterul permanent al mântuirii	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.4.2. Tensiunea între ascultarea ca <i>evidență</i> și <i>consecință</i> a mântuirii.	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.4.3. Testele siguranței mântuirii.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.4.4. Pierderea răsplătirii	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.4.5. Preștiința și Predestinarea	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
4.5. Concluzie	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
CAPITOLUL 5.	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
RELAȚIA DINTRE JUSTIFICARE ȘI SFINTELE TAINÉ	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1. Relația dintre Justificare și Botez.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1.1. Particularități	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1.2. Caracterul Botezului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1.3. Justificarea între taină și simbol.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1.3.1. Botezul între modalitate și consecință a justificării	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1.3.2. Suveranitatea Duhului Sfânt în justificare și botezul.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1.3.3. Duhul Sfânt și Biserica în Justificare.	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.1.3.4. Botezul între formă personalistă și colectivă	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2. Relația dintre justificare și euharistie.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

5.2.1. Particularități	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.2. Semnificație	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.3. Îndreptățirea între caracter permanent sau evolutiv	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
document nedefinit.	
5.2.3.1. Supremația Cuvântului predicat.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.4. Sensul pasajului Ioan 6: 56, 57	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.5. Poziția preoților și Euharistia.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.6. Euharistia și substituția	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.7. Rolul Duhului Sfânt	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.8. Euharistia și învierea	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.8.1. Particularități.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.8.2. Teologia protestantă și învierea	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.2.8.3. Diferențe teologice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.3. Relația dintre justificare și pocăință.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.3.1. Particularități	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.3.2. Definire	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.3.3. Pocăința între puterea Cuvântului și a cea a Botezului.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
document nedefinit.	
5.3.4. Pocăința în scrierile puritane și scrierile filocalice	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
nedefinit.	
5.3.5. Epitimiile și harul.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
5.4. Concluzie	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
CAPITOLUL 6.	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
RELAȚIA DINTRE JUSTIFICARE ȘI ÎNDUMNEZEIRE	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
document nedefinit.	
6.1. Definire	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
6.2. Particularități.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
6.2.1. Dragostea lui Dumnezeu ca fundament al îndumnezeirii	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
document nedefinit.	
6.2.2 Rolul Sfintei Treimi în îndumnezeirea omului	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
nedefinit.	
6.2.3. Creația ca mediu transparent.....	Eroare! Marcaj în document nedefinit.
6.3. Unirea cu Hristos și epectaza	Eroare! Marcaj în document nedefinit.

6.4. Învățătura ascetic ortodoxă și poziția evanghelică....**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.4.1 Deficiența termenului „moarte” în teologia lui Stăniloae.....**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.4.2. ”Ascetismul” protestant evanghelic**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.5. Harul dublu: justificarea și îndumnezeirea**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.5.1. Teologia *lordship salvation***Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.5.2. Justificarea și relația personală cu Isus .**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.5.3. Indisolubilitatea dintre justificare și sfințire**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.5.4. A. W. Pink și sfințirea obiectivă**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.5.6. Tensiunea între *pneu/ma* și *sa,rx*.....**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.5.6.1. Puterea Învierii în mortificare**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.5.6.2. Poziția creștinului.....**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.6. Misiunea bisericii și sfințirea**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.6.1. Vocația misionară a creștinului.....**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.6.2. Caracterul misiunii.....**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.6.3. Urgența misiunii.....**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

6.7. Concluzie**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

CONCLUZII FINALE.....**Eroare! Marcaj în document nedefinit.**

BIBLIOGRAFIE..... 26

EDIȚII SCRIPTURISTICE 26

DICȚIONARE, LEXICOANE, CONCORDANȚE 26

ARTICOLE..... 27

CĂRȚI..... 29

Cuvinte cheie: Justificare, Îndumnezeire, Credință, Sfințenie, Lege, Har, Faptă, Stăniloae, Lloyd Jones.

INTRODUCERE

Creștinismul este o religie care se adresează inimii și are pretenția că prin mijloacele harului lui Dumnezeu inima omului poate cunoaște aceea transformare pe care numai Dumnezeu o poate face prin lucrarea Crucii. Dacă primul Adam a adus condamnare asupra lumii prin păcatul lui tot așa Mântuitorul Isus Hristos prin ascultarea și moartea lui jertfelnică pentru omenire a adus eliberarea umanității din robia păcatului. Nervul acestei lucrări constă în a explica cum poate fi cineva transferat din primul Adam în cel de-al doilea Adam, adică în Isus Hristos. Dacă primul Adam a adus putreziciune spirituală care a transmis-o și urmașilor lui în același fel Hristos a adus o mântuire pe care dorește să o împărtășească cu făpturile Lui.

De-a lungul veacurilor acest subiect al mântuirii omului a frământat mințile oamenilor pentru a găsi răspuns la cele mai fundamentale întrebări ale existenței umane. Ce este omul? Încotro se îndreaptă? Cine este Dumnezeu? Ce este păcatul? și cum se poate intra într-o relație mântuitoare cu acest Dumnezeu care promite viața veșnică? Pentru că subiectul mântuirii omului este cel mai important subiect de sub soare nu trebuie să ne mirăm de încâlciturile pe care diavolul le-a cauzat în biserica Domnului pentru a o dîtruge. El urăște biserica lui Dumnezeu și calea mântuirii pe care Dumnezeu a trasat-o pentru omenire de aceea el face tot ce-i stă în putință ca să creeze confuzie, îndoială, lepădare de credință prin tot felul de abuzuri teologice pe care noi le numim azi erezii. Doctrina justificării prin credință a fost una dintre cele mai răstălmăcite doctrine. Iar înțelegerea diferită a acestei doctrine a fost cel mai mare cauzator de discordie în lumea creștină. Lucrarea de față își propune să arate că există o compatibilitate între justificare și îndumnezeire, între justificare și unirea omului cu Dumnezeu, între justificare și pocăință, între Scriptură și conciliile bisericesti.

Întrebarea fundamentală la care vrea să răspundă lucrarea de față este: cum poate omul să stea drept înaintea unui Dumnezeu sfânt? Doctrina justificării prin credință pretinde că are

răspuns la această întrebare de aceea ne vom strădui să răspundem acestei întrebări având în vedere două viziuni teologice diferite. Prima viziune teologică este cea ortodoxă susținută de preotul Dumitru Stăniloae iar cea de-a doua viziune este cea protestant evanghelică susținută de pastorul Martyn Lloyd Jones. Răspunsurile care se vor da în această direcție vor fi foarte diferite totuși ambele viziuni stimulează viața de sfințenie și accentuează nevoia de îndumnezeire a omului printr-o relație personală cu Domnul Isus.

Vom observa că teologia ortodoxă nu a văzut nici o compatibilitate între acestea de mai sus de aceea bătăliile teologice în acest domeniu încă se dau și astăzi. Lipsa numitorului comun este dat și de factorul de influență care a alimentat aceste teologii. Teologia ortodoxă a fost influențată de scrierile părinților bisericești pe când teologia protestant evanghelică a fost influențată de Martin Luther și în mod special de scrierile puritanilor. De aceea vom aborda această temă din două unghiuri diferite.

De asemenea vom încerca să arătăm că justificarea niciodată nu vine singură în viața omului; ea vine odată cu iertarea de păcate și cu adopția în familia lui Dumnezeu. Este imperios necesar să subliniem că îndreptățirea omului nu ar putea avea loc niciodată dacă omul nu ar avea credință în Jertfa de pe cruce. Astfel credința este un element indispensabil în îndreptățirea omului în ambele teologii. Dar și acesta va fi văzută ca un dar din partea lui Dumnezeu nu ca un dat prin naștere. Aici vom atinge problema sinergiei dintre voința divină și cea umană indicând spre o teologie a chipului lui Dumnezeu în om. De fapt cea mai mare problemă care există între cele două teologii este aceea că teologia ortodoxă nu a văzut nici o legătură între justificare și sfințire ceea ce a dus la o concepție diferită despre "justificarea prin credință" susținută de Luther și urmașii lui. Datorită caracterului ei declarativ această doctrină a fost confundată cu erezia antinomianismului fapt pentru care teologia ortodoxă s-a distanțat de ea și a interpretat-o mai degrabă în termeni de dreptate ontologică sau de sfințire progresivă. De aici și accentul pus pe fapte ca o condiție a mântuirii a fost unul evident în teologia ortodoxă. Disputa între Lege și Har, credință și fapte va fi tematica ce va ocupa o bună parte a lucrării încercând să arătăm raportul dintre aceste aparente antinomii. Dacă teologii ortodocși au fost foarte rezervați cu privire la justificarea prin credință, teologia protestant evanghelică a văzut justificarea prin credință ca o doctrină de bază a creștinismului care poate cel mai bine să motiveze omul la sfințire.

Praxiologia acestei doctrine se va vedea când va fi analizat conceptul de îndumnezeire observând legătura directă dintre justificarea prin credință în teologia protestantă și îndumnezeirea în termenii ortodoxiei. Aceasta sperăm că va crea anumite conexiuni între cele două teologii mai ales că ambele teologii recunosc că numai Isus Hristos mântuie.

Totuși doctrina justificării prin credință a făcut schimbări serioase în modul de abordare a lucrurilor. În teologia ortodoxă *dreptatea* este o calitate ontologico-evolutivă care a început în el odată cu botezul lui. La protestanții evanghelici îndumnezeirea nu începe până când omul nu este pus într-o stare de dreptate, legal forensică. Această stare este atribuită la vârsta maturității când omul decide liber de a-l urma pe Dumnezeu. O altă diferență pe care o vom observa este că îndreptățirea prin credință din punctul de vedere a lui Lloyd Jones aduce o siguranță a mântuirii pe când în teologia lui Stăniloae nu există o siguranță a mântuirii pentru că finalitatea mântuirii este dată în funcție de fapte nu numai de credință. O altă mare diferență pe care o vom observa este că creștinul ortodox își găsește hrana spirituală din chiar Însuși Domul Isus Hristos. Euharistia în mod special joacă un rol important datorită naturii ei prin care Dumnezeu își comunică energiile lui necreate care dau un nou elan pentru a putea înainta în urcușul spiritual. În accepțiunea evanghelică creștinul își primește energia din evanghelia lui Hristos care este puterea lui Dumnezeu. Dar poate că cea mai mare diferență în relația dintre justificare și îndumnezeire este dată de ”conceptul de iubire” a părintelui Stăniloae pus în contrast cu ”juridismul” lui Martyn Lloyd Jones.

Aspecte introductive

Pentru că avem doi reprezentanți de seamă care reprezintă două mișcări creștine importante în lume, respectiv ortodoxia și evangheliismul i-am introdus printr-o scurtă notă biografică. Aceasta va revela influențele teologice care le-au moștenit fiecare în înțelegerea învățaturii *justificării prin credință*. Abordarea acestei teme nu a fost niciodată ușoară pentru că părerile teologice au fost foarte diferite unele de altele iar punctele comune încă se implementează greu. De aceea munca de cercetare se vrea a fi una precisă, nediscriminatorie și, în măsura în care se poate făcută într-un spirit ecumenic.

Pornind de la ideea că doctrina justificării prin credință este o piatră de hotar în înțelegerea mântuirii, putem afirma că studierea acestei doctrine nu este niciodată una demodată. Justificarea prin credință este într-un fel o doctrină pretențioasă pentru că ea nu poate fi interpretată de una singură, ci numai în lumina celorlalte mari doctrine ale creștinismului cum ar fi: Sfânta Trinitate, Biserica, Întruparea, Pocăința, Adopția, Convertirea, Sfințirea, Preștiința și Predestinarea și, nu în ultimul rând, Glorificarea. Se poate observa că dezvoltarea acestei doctrine va atinge cele mai importante ramuri ale teologiei: cristologie, soteriologie, eclesiologie; ramuri care împletesc în mod armonios teologia dogmatică cu cea sistematică. Greșeala care s-a făcut de-a lungul vremii este aceea că justificarea a fost studiată separat de sfințire – în mod special – astfel că înțelegerea nu a fost una holistică, ci una

fragmentată și lipsită de viață. Lucrarea de față își propune să abordeze justificarea împreună cu sfințirea, fără ca acestea două să fie confundate. Astfel definirea ei în termeni declarativi cu finalitate practică în îndumnezeire va aduce ideea de o compatibilitate biblică ce ar putea exista între cele două teologii, arătând că această doctrină nu a fost o invenție a lui Martin Luther sau a lui Jan Hus, ci că ea este puternic fundamentată atât în Vechiul Testament prin exemplul lui Avraam, dar cu atât mai mult în Noul Testament prin scrierile apostolului Pavel. Concordanța care există între cele două Testamente în acest sens va dovedi o înțelegere plenară a doctrinei lipsită de abuzuri în care Legea nu desființează harul și credința nu desființează faptele pocăinței. Caracterul ei declarativ o face greu de suportat pentru teologii ortodocși, dar focalizarea va fi pe fondul că justificarea nu vine niciodată singură, ea întotdeauna vine cu sfințirea.

Definire

În ambele sisteme soteriologice doctrina justificării prin credință are de-a face cu acceptarea omului de a sta în prezența lui Dumnezeu, însă modul în care acesta este acceptat înaintea lui Dumnezeu pentru a avea o relație personală cu Dumnezeu este unul cu totul diferit. Dacă în teologia ortodoxă justificarea este un proces în care omul este activ implicat lucrând la neprihănirea lui, în teologia protestant evanghelică ea este descrisă ca o stare declarativă la care omul nu poate lucra nimic întrucât neprihănirea lui Hristos i-a fost imputată prin credință.

În teologia lui Stăniloae justificarea prin credință are de-a face cu comuniunea omului cu Dumnezeu care este un proces ce ține toată viața. El definește justificarea prin credință în termenii unirii omului cu Hristos având ca moment de început botezul, iar ca finalitate glorificarea. În tot acest timp omul trebuie să lucreze la justificarea lui actualizând puterea spirituală care a fost sădită în el la botez prin participarea la sfintele taine unde Dumnezeu comunică omului putere spirituală în lupta împotriva păcatului. Așadar justificarea este văzută într-o relație foarte strânsă cu Biserica și cu preotul care sunt mijloace ale harului divin prin care se transmit energiile necreate ale lui Dumnezeu în bătălia pentru îndreptarea firii omenești în asemănare cu firea dumnezeiască. Deci, justificarea este văzută o îndreptare la nivel ontologic a firii umane unde omul își are partea lui de lucru în a-și desăvârși justificarea. De aici rezultă și faptele bune care sunt o condiție a acestui lung proces al justificării care poate rezulta într-o stare de progresie sau de regresie a justificării. Totul depinde de hotărârea omului de a pune în aplicare harul credinței primit la botez.

Nu tot așa definește și Martyn Lloyd Jones justificarea prin credință. El descrie justificarea ca fiind o declarație foresnică în care Dumnezeu pronunță drept pe omul păcătos

datorită credinței acestuia în Jertfa lui Hristos care i-a achitat toate păcatele lui. Este important să accentuăm faptul că omul nu este făcut drept în esența lui, ci este doar „socotit neprihănit prin credință”. În teologia lui Lloyd Jones justificarea nu poate fi înțeleasă decât pe fundalul doctrinei ispășirii în care mânia lui Dumnezeu trebuia să fie revărsată asupra ofensatorului astfel ca dreptatea Lui să fie satisfăcută. Dar Dumnezeu care nu este numai drept, ci este și milos, pretindea iertarea păcătoșilor. Acest „conflict” între atributele lui Dumnezeu a fost rezolvat prin faptul că Isus Hristos a venit să satisfacă dreptatea lui Dumnezeu murind El pentru păcatele lumii ca substitut legal pentru omenire astfel ca Dumnezeu să poată avea milă de toți cei ce vor crede în Jertfa Lui. În acest fel Dumnezeu rămâne drept și în stare să socotească drepti pe cei ce vor crede în jertfa lui Hristos.

Așadar, justificarea este *sola fide*. Hristos a făcut totul pentru om, de aceea el nu poate adăuga nimic plății care s-a făcut căci mântuirea este darul lui Dumnezeu pentru om în care omul nu are nicio contribuție. Chiar și credința este văzută ca darul lui Dumnezeu pentru om pe care el nu o poate exercita numai în măsura în care Dumnezeu îl învie din starea de moarte spirituală. În acest context faptele nu mai au niciun loc. Ele sunt văzute ca o consecință a justificării, nu ca o condiție a justificării. Dacă ar fi o condiție a mântuirii acestea ar știrbi din onoarea lui Dumnezeu care n-a făcut tot ce trebuia să facă pentru mântuirea omului.

Poate că punctul cel mai important în teologia lui Lloyd Jones în ce privește definirea justificării prin credință este că, deși el definește justificarea ca o declarație exterioară aplicată omului care crede, el întotdeauna o leagă de doctrina sfințirii care are de-a face cu partea lăuntrică și progresivă a omului. Cu alte cuvinte, nimeni nu poate fi justificat fără să intre în procesul de sfințire. Justificarea niciodată nu este văzută singură, ci ea vine împreună cu unirea, cu Hristos, cu iertarea de păcate și cu adopția.

Importanța subiectului

Justificarea prin credință a fost văzută de puritanismul englez și de protestantismul evanghelic ca fiind cea mai de seamă învățătură a creștinătății. Învățătura acestei doctrine nu are în centrul ei predica de pe Munte, nici pildele extraordinare rostite de viața lui Isus, nici măcar viața lui Isus. Cu toată reverența spunem că acestea nu pot mântui. Ceea ce poate mântui este Moartea Domnului Isus. Înțelegerea Calvarului are de-a face cu doctrina justificării prin credință care arată însemnătatea morții Domnului Isus Hristos cu toate implicațiile acesteia astfel încât omul să poată să fie mântuit. Nu-i de mirare că diavolul a creat atâta confuzie cu privire la învățătura aceasta care privește ispășirea, substituția, voia suverană, imputarea neprihănirii, rolul credinței, harul lui Dumnezeu. Toate aceste teme mari

se cuprind în această doctrină măreață. Când biserica devine moralistă și nu mai predică harul lui Dumnezeu arătat prin prisma acestei doctrine este un semn că acea biserică a început să se îmbolnăvească. De fapt totul se învâрте în jurul acestei doctrine.

Pentru a arăta importanța acestui subiect am luat doi reprezentanți de seamă ai creștinismului secolului al XX-lea care s-au luptat să înțeleagă această doctrină glorioasă. Din partea ortodocșilor l-am ales pe Dumitru Stăniloae (1903- 1993) care este considerat de unii ca fiind cel mai de seamă teolog creștin al veacului XX. El a primit mai multe distincții de *Doctor Honoris Causa* pentru merite deosebite în dezvoltarea gândirii teologice ortodoxe.

Din partea protestantismului evanghelic l-am selectat pe Martyn Lloyd Jones (1899 – 1981), socotit ca unul dintre cei mai buni predicatori ai secolului XX. Acesta, spre deosebire de prof. Stăniloae, nu a avut o pregătire academică în domeniul teologic deoarece el a fost doctor (medic), dar răspunzând chemării lui Dumnezeu de a predica a ajuns să fie foarte cunoscut în toată lumea pentru pasiunea lui față de Scripturi. Stăniloae prezintă doctrina justificării prin credință ca o agonie spirituală a creștinului care luptă pentru a fi neprihănit, iar Lloyd Jones o descrie ca o odihnă în care creștinul a intrat prin credință datorită meritelor lui Hristos.

Contrastul între cele două abordări este unul evident. Prima abordare pare a fi o abordare „sub Lege” în care omul încă mai luptă pentru a fi socotit neprihănit; o abordare inexactă adusă de părinții bisericești pe care Stăniloae îi consideră surse autoritative în ce privește interpretarea Scripturilor. A doua abordare este o prezentare în care creștinul este „sub har”, Hristos fiind substitutul legal al omului înaintea lui Dumnezeu, de aceea el poate intra într-o stare de acceptare înaintea lui Dumnezeu datorită imputării neprihănirii lui Hristos. Așadar importanța cercetării studiului de față necesită o abordare comparată a acestor teologii care măcar că sunt contradictorii în multe puncte sunt și compatibile.

Biserica primară avea și ea întrebările ei cu privire la această doctrină importantă, iar Pavel le-a descris-o în așa fel încât părea că apostolul aprobă erezia antinominanistă: „să păcătuim ca să se înmulțească harul?” (Rom. 6:1), întreba biserica din Roma. Cu alte cuvinte, dacă interpretarea pe care o dăm asupra acestei doctrine nu atrage acuzația că suntem antinomianiști, cel mai probabil că nu am predicat harul, spunea Lloyd Jones. Când această doctrină nu a fost vie în Biserica lui Hristos, accentul s-a mutat pe venerarea sfinților, cinstirea icoanelor, supra venerarea Fecioarei Maria. Așa a durat toată perioada Evului Mediu care în adevăr a fost epoca întunecată mai ales din punct de vedere spiritual unde bisericile tradiționale au abuzat creștini prin practicile lor nescripturale dezvoltând un sistem de robie

spirituală. În secolul XVI prin Martin Luther a izbucnit Marea Reformă (31 octombrie 1517) când această robie a luat sfârșit pentru foarte mulți creștini.

Importanța acestei doctrine este dată de redescoperirea puterii harului lui Dumnezeu care a împărțit lumea creștină în două. De ce să nu recunoaștem că înțelegerea acestei doctrine a schimbat imnologia bisericilor. Cântările nu au mai fost cântate pe un ton al jelierii, ci pe un ton al bucuriei exuberante în prezența lui Dumnezeu. De asemenea, lucrarea de predicare a fost dinamizată de înțelegerea învățaturii acesteia, astfel că cei care predicau aveau acum un foc pe care nu l-a văzut la clericii bisericilor tradiționale. Aceștia din urmă au rămas „sub Lege”.

Este important de studiat pentru că experimentarea acestei doctrine la nivelul duhului aduce viață veșnică, iar respingerea acesteia duce la condamnare. Justificarea prin credință este atât de crucială încât respingerea înțelesului ei original prin prefabricarea unui răspuns ascuns după tradiții și legi omenești putem spune că îl mânie pe Dumnezeu pentru că în joc este chiar valoarea sângelui Fiului Său. Adăugarea faptelor bune ca o condiție a mântuirii la suficiența Jertfei lui Cristos îl face pe om să rămână încă „sub Lege” încercând să își procure o neprihănire proprie. De asemenea, importanța ei este dată și de răspunsul pe care l-au dat oamenii în istorie la predicarea acestei doctrine. Trezirile spirituale care au venit peste lume a fost dovada acestei învățături nealterate în care omul prin credință a primit eliberarea de păcate și a fost îmbrăcat în mantaua neprihănirii lui Hristos. Mai mult, zelul misionar de care au dat dovadă reformatorii și toate confesiunile ce au urmat după ei a arătat încă o dată că există putere transformatoare în expunerea acestei învățături.

Importanța ei este dată mai ales de faptul că dintre toate doctrinele biblice niciuna nu arată profunzimea dragostei lui Dumnezeu față de om și repulsia Lui față de păcat așa cum o face această doctrină. Felul în care se împletește dreptatea lui Dumnezeu cu mila lui Dumnezeu face ca gloria Lui să strălucească și mai mult.

Motivarea opțiunii

În România se poate observa un pronunțat spectru evanghelic care are ca obiectiv predicarea evangheliei în așa fel încât oamenii să vină la credința evangheliei. În centrul predicării lor este învățătura justificării prin credință care a dus sute de mii de convertiți pe teritoriul României încât putem spune că nicio țară din Europa nu are atâția creștini evanghelici câți există în România. Mai mult, aceștia sunt într-o continuă creștere nu numai datorită natalității, ci mai ales datorită convertirilor care au loc în urma evanghelizărilor din Biserică, pe stadioane, pe undele radio, prin televiziuni creștine și, mai ales, datorită

evangelizării personale de la om la om. Totuși, în ultima perioadă parcă predicarea evangheliei harului materializată prin învățătura justificării prin credință a intrat în umbră, iar accentul evanghelistic este pus mai degrabă pe morală creștină în care subiecții Evangheliei sunt chemați la o conformare a standardelor biblice fără să se vorbească prea mult despre harul arătat prin justificare care împuternicește oamenii la o viață sfântă. Lucrul acesta ar putea duce înspre o predicare legalistă care în loc să transforme oamenii îi împovărează mai degrabă. Însuși cuvântul de justificare/îndreptățire arareori se mai poate auzi astăzi. Acest lucru m-a îngrijorat și m-a determinat să aprofundez cunoașterea și revitalizarea acestei doctrine în cadrul cercurilor neoprotestante din care fac parte și eu.

La baza cercetării a stat și provocarea de a răspunde multor întrebări ale elevilor de la nivel liceal cu privire la anumite învățături și obiceiuri ortodoxe care sunt în societatea românească. În răspunsurile oferite se ajungea în mod automat la nevoia accentuării doctrinei justificării prin credință. Viețuind cu toții într-o societate majoritar ortodoxă, întrebările cu accent ortodox se ridicau atât în mințile elevilor din medii evanghelice, cât și în mințile elevilor ortodocși. Întrebările lor erau întrebări pertinente și, conștient fiind că necesită nu numai răspunsuri din punct de vedere biblic, ci și răspunsuri care trebuiau ancorate în dogmatica și istoria ortodoxă pentru a satisface curiozitatea și implicit creșterea lor spirituală, m-am hotărât să studiez mai cu de-amănuntul această doctrină care atinge aproape toate ramurile teologiei sistematice.

Un alt lucru care a sta la baza cercetării despre doctrina justificării prin credință a fost afinitatea pe care am avut-o încă de mic spre lucrarea de evangelizare. Chemarea aceasta de a proclama evanghelia harului lui Dumnezeu m-a provocat să-mi scriu și lucrarea de masterat pe tema *Evanghelizarea în postmodernism*. Dorința de a aprofunda această temă nu numai din perspectivă evanghelică, ci și din perspectivă tradițional-ortodoxă a fost un alt factor care m-a ajutat să iau decizie în această direcție.

În acest sens, întâlnirea cu prof. dr. Molnár János care mi-a predat cursuri de teologie în cadrul programului de Masterat al Universității „Emanuel” din Oradea a facilitat realizarea acestui studiu asupra doctrinei „justificării prin credință” fiind încurajat să studiez această doctrină în profunzime și pe această cale țin să-i mulțumesc. De asemenea, prof. dr. Visky Béla m-a motivat să studiez această doctrină mai îndeaproape întrucât evanghelizarea neoprotestanților este făcută într-un mediu ortodox, iar cunoașterea teologiei ortodoxe scriptice, nu a celei populare, m-ar ajuta să cunosc și mai bine auditoriul care stă și ascultă Evanghelia. În acest sens, dumnealui mi i-a recomandat pe prof. Dumitru Stăniloae, care a

fost teologul de frunte în lumea ortodoxă în secolul XX, și pe pastorul Martyn Lloyd Jones, care a fost recunoscut un predicator de excepție în lumea evanghelică tot în secolul XX.

Motivarea scrierii acestei lucrări a venit și din partea lect. univ. dr. Cristian Sonea, profesor de teologie ortodoxă la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj. Fiind familiarizat cu teologia părintelui Dumitru Stăniloae, în discuțiile libere pe care le-am avut atât față în față, cât și telefonic sau prin schimb de emailuri, m-a încurajat să scriu această lucrare îndrumându-mă și spre un consens spiritual între cele două abordări.

Obiective

Studiul de față va încerca să argumenteze următoarele ipoteze:

1. Comuniunea dintre om și Dumnezeu este o teză susținută atât în teologia răsăriteană, cât și în teologia protestant evanghelică;
2. Doctrina justificării prin credință este inseparabilă de doctrina sfințirii, acestea fiind pe deplin compatibile;
3. Teologia răsăriteană are nuanțe puternic semipelagianiste, pe când teologia protestant evanghelic este augustiniană;
4. Teologia protestant evanghelică nu stă sub emblema *nuda Scriptura*, ci stă sub emblema *sola Scriptura*;
5. Justificarea nu poate fi confundată cu sfințirea;
6. Atributul dreptății lui Dumnezeu trebuie înțeles în termenii mâniei lui Dumnezeu împotriva păcatului; crucea fiind atât simbolul dragostei lui Dumnezeu față de omenire cât și simbolul mâniei lui Dumnezeu împotriva păcatului.
7. Juridismul anselmic și îndumnezeirea omului sunt perfect compatibile;
8. Predicarea Cuvântului este superioară sfintelor taine;
9. Imputarea neprihănirii lui Hristos asupra omului îi aduce acestuia statutul de *simul semper iustus et peccator*.
10. Justificarea prin credință trebuie să aducă sens în viața creștinului și bucuria mântuirii.

Metoda de cercetare

Această lucrare se vrea a fi o expunere comparată asupra *justificării prin credință* în teologia părintelui Dumitru Stăniloae și pastorul Martyn Lloyd Jones. Tema de față va fi studiată atât sub formă descriptivă cât și sub formă critică mai ales că datorită înțelegerii

diferite a acestui subiect lumea creștină s-a împărțit în două. Nu greșim dacă spunem că învățătura aceasta este cea mai importantă învățătură din Sfânta Scriptură pentru că ea abordează metoda de mântuire a lui Dumnezeu pentru neamul omenesc. Felul în care am construit argumentele atât *pro* cât și *contra* justificării prin credință va demonstra că această doctrină nu poate fi luată strict ca o învățătură separată de toate celelalte învățături mari ale sfintelor Scripturi ci ea atinge cele mai importante arii teologice cum ar fi: cristologia, ecesiologia, penumatologia, hamartologia, antropologia, unificându-le într-un tot unitar în doctrina îndreptării. Modul în care aceste învățături interacționează și coroborează una cu alta face ca studiul de față să stimuleze gândirea critică asupra percepției teologice care vine atât din partea bisericii de Răsărit cât și din partea bisericii protestant evanghelice. Dacă perspectiva lui Stăniloae despre mântuire gravitează în jurul conceptului de *îndumnezeire* a omului, perspectiva lui Martyn Lloyd Jones propune o abordare a mântuirii prin prisma justificării prin credință.

Obiectivul principal a acestei lucrări va fi să demonstreze că justificarea prin credință este pe deplin compatibilă cu îndumnezeirea omului arătând în același timp că sfințirea personală a omului validează actul justificării. De altfel lucrarea de față este răspunsul protestant evanghelic dat teologiei ortodoxe care neagă învățătura justificării prin credință. Totuși în cadrul acestei lucrări se va accentua punctele de contact în perspectiva celor două teologii care sunt date de nevoia de relație a omului cu Dumnezeu și de sfințirea personală a credinciosului. Acestea vor fi văzute ca adevăruri de nenegociat în ambele teologii.

Cea mai mare provocare a tezei este aceea de a demonstra că părintele Stăniloae are o gândire unilaterală asupra problemei justificării prin credință și nu una holistică. Acest lucru se va putea observa când pe tot întinsul lucrării părintele Dumitru Stăniloae va nega într-un mod consecvent faptul că un creștin protestant poate avea o relație personală cu Hristos și o viață de sfințenie. Pentru el protestantul rămâne un păcătos netransformat pe din interior și doar îmbrăcat în exterior cu dreptatea lui Hristos. El va induce astfel ideea că protestanții trăiesc o mare înșelătorie a vieții lor spirituale declarându-se neprihăniți din punct de vedere judiciar dar calitatea vieții spirituale fiind una nulă pentru că nu a avut loc unirea mistică a omului cu Dumnezeu.

Miezul acestui studiu va consta în a demonstra că harul justificării prin credință nu vine niciodată de unul singur ci împreună cu aceasta vine și adopția, regenerarea, nașterea din nou, convertirea și sfințirea. Din aceasta va rezulta faptul că protestantismul evanghelic este o mișcare creștină care subliniază profund un compatibilismul biblic între justificare prin credință și sfințire sau îndumnezeire. Pe de cealaltă parte vom prezenta și abuzul făcut

doctrinei justificării prin care unii și-au justificat viețile lor păcătoase; lucru pe care Dumitru Stăniloae îl observă foarte bine. Totuși vom arăta că exagerările unor grupări evanghelice nu este nota generală a protestantismului evanghelic.

Măcar că s-au scris multe lucrări bune pe tema *justificării prin credință* totuși studiul de față este unic datorită faptului că nu s-a mai scris până acum un studiu comparativ pe această temă în teologia lui Dumitru Stăniloae și Martyn Lloyd Jones. Mai mult studiul comportă în sine o comparare a teologiei patristice de natură mistică în contrast cu gândirea puritană care este mai degrabă scolastică totuși cu un mare accent pus pe introspecție spirituală și viață pură înaintea lui Dumnezeu.

Structura de bază a tezei este dată de convingerea faptului că justificarea prin credință trebuie văzută în tabloul mare al doctrinelor biblice pentru a putea fi înțeleasă într-un mod adecvat. De aceea am împărțit lucrarea în șase capitole în care vor fi discutate poziția teologică a părintelui Dumitru Stăniloae și cea a pastorului Martyn Lloyd Jones. Abordarea acestor poziții se va face într-o notă mai puțin ecumenică și mai mult polemică pentru că după cum se va putea observa ambele sisteme teologice sunt la fel de rigide și mai mult ambii teologi vorbesc cu convingere ce cred și de ce cred ceea ce cred.

Primul capitol numit *Definirea cadrului conceptual* caracterizează subiectul de față indicând spre importanța subiectului, motivarea opțiunii și obiectivele studiului nostru – după cum s-a putut observa. Pentru a înțelege mai bine gândirea teologică a celor doi reprezentanți am considerat că este imperios necesar să inserăm o notă biografică pentru fiecare din ei în care se va putea observa influențele teologice care le-au format într-o mare măsură percepția asupra acestei doctrine. În ultima parte a acestui capitol vom arăta un scurt istoric a învățăturii justificării prin credință. Al doilea capitol va prezenta conceptele de bază ale justificării prin credință definind mai întâi etimologic termenul de *justificare prin credință* mergând mai departe în a arăta atât compatibilitatea existentă între juridismul anselmic și îndumnezeire cât și diferențele între justificare și sfințire. Tot în cadrul acestui capitol vom aborda problema *sola Scriptura* și *nuda Scriptura*. Al treilea capitol l-am numit ”inima” întregii lucrări pentru că aici vor fi explorate cele mai importante teme a creștinismului. Vom începe prin a arăta diferențele conceptuale date termenului de *dreptate* mergând mai departe în a vedea modalitatea în care dreptatea lui Dumnezeu se împacă cu mila lui Dumnezeu. Lucrul acesta va constitui un subiect deosebit de important în studiul nostru unde vor fi abordate teme precum: mânia lui Dumnezeu, ispășirea, ”dilema divină”, teoria ”copilului abuzat”, pericolul teoriei *influenței morale*, pericolul antinomianismului, imputarea, analiza conceptului *simul semper iustus et peccator*. Felul în care vor fi tratate aceste subiecte de o importanță mare în

înțelegerea doctrinei justificării prin credință va defini direcția pe toată întinderea lucrării. Al patrulea capitol se va concentra asupra relației dintre justificare și faptă arătând în prima parte că bătălia cea mai mare în ce privește doctrina justificării numai prin credință se dă pe marginea teologiei semipelagianiste și cea augustinianistă. Vom sublinia că teologia ortodoxă are un puternic caracter semipelagianist iar teologia protestant evanghelică este de orientare augustiniană. În timpul dezbaterii vom atinge problema chipului lui Dumnezeu în om, cea a sinergiei voințelor pentru a vedea dacă justificarea este numai prin credință sau este și prin faptă. Un loc important în cadrul acestui capitol îl are cel al Sfintei Fecioare Maria care va fi descrisă de către lumea ortodoxă ca fiind mobilul iubirii lui Dumnezeu pentru omenire tocmai datorită puterii voinței care și-a pus-o în mișcare pentru a-L îndupleca pe Dumnezeu să coboare pe pământ. Dezbaterea în acest sens se va arăta a fi polemică întrucât Lloyd Jones are o altă părere cu privire la acest subiect. Mai mult ea va fi pusă în contrast cu Martin Luther care nu și-a putut exercita voința pentru a se putea îndreptăți înaintea lui Dumnezeu. Aici se va sublinia *sola gratia* în mântuirea omului care aduce cu sine și siguranța mântuirii. Al cincilea capitol tratează *justificarea prin credință* având în vedere aspectul eclesiologic al temei noastre. Dacă la evanghelici omul se naște din nou în urma predicării Cuvântului lui Dumnezeu și este susținut în creșterea lui spirituală tot de Cuvântul lui Dumnezeu în teologia lui Dumitru Stăniloae se va putea observa un puternic accent pus pe sfintele taine prin care omul se naște spiritual și va fi susținut spiritual. Aici vom sublinia trei taine ale bisericii ortodoxe. În primul rând taina sfântului Botez ca început al îndreptării omului. În al doilea rând Euharistia prin care Dumnezeu comunică omului putere spirituală pentru a-și putea îndreptăți firea lui mai mult asemenea lui Hristos și nu în ultimul rând taina pocăinței împreună cu epitiimiile prin care sufletul omului se purifică. Toate aceste taine vor fi puse în contrast cu Cuvântul predicat a lui Dumnezeu care în teologia puritană a pastorului Lloyd Jones este superioară oricărei taine. Botezul și Cina vor fi văzute ca și simboluri a unor realități spirituale deja încheiate iar scopul lor va fi prezentat în sensul *declarativ* și *comemorativ* care îl poartă. Taina pocăinței va fi văzută ca și un liant între cele două perspective întrucât ambii reprezentanți pun mare accent pe pocăința oamenilor.

Al șaselea capitol tratează aspectul practic al lucrării și anume relația între justificare și îndumnezeirea omului. Teologia părintelui Stăniloae este focalizată pe îndumnezeirea omului în care intrarea într-un dialog al iubirii este de neapărată trebuință pentru a putea fi mântuit. Accentul care îl vom pune aici va fi pe nevoia de relație personală cu Domnul Isus arătând natura dublă a harului care constă nu numai în justificare dar și în sfințire. În explicarea acestui conceptului despre îndumnezeire vom arăta că: dragostea lui Dumnezeu, Sfânta

Trinitate și unirea omului cu Dumnezeu sunt doar câteva elemente adiacente ce stau la baza îndumnezeirii omului. În acest sens contribuția omului va fi descrisă prin activitatea lui la asceză spirituală și mortificare a păcatului fără de care nu poate înainta în ”urcușul spiritual”. Procesul *theosis* la care omul se supune pentru experimentarea prezenței divine este dat atât de o sinergie a voinței între Dumnezeu și om atât în teologia ortodoxă cât și în teologia protestant evanghelică. De aceea în abordarea îndumnezeirii vom critica poziția teologică *lordship salvation* care neagă aspectul domniei lui Isus în viața omului punând preț numai pe o declarație formală a mântuirii. În ultima parte a acestui capitol vom discuta vocația misionară a fiecărui credincios care s-a angajat pe drumul îndumnezeirii arătând percepția comună cât și diferită pe care o au cei doi cu privire la acest subiect.

Surse de documentare

Pentru realizarea acestei lucrări am consultat mai multe surse de documentare:

Biblioteci ale diferitelor universități:

1. Biblioteca Universității Baptiste „Emanuel” din Oradea;
2. Biblioteca Facultății Ortodoxe „Episcop dr.Vasile Coman” din Oradea;
3. Biblioteca Institutului Teologic Protestant din Cluj – Napoca;
4. Biblioteca Facultății Ortodoxe din Cluj –Napoca;
5. Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj – Napoca;
6. Biblioteca din Londra Metropolitan Tabernacle.

Biblioteci în format electronic:

1. *Google Books* ;
2. *Sage Journals*;
3. *Proquest Central*;
4. *Oxford Journals*;
5. *Cambridge Journals*;
6. *BibleWorks 8.0.005s.1.* – un soft special în limbile clasice ale Bibliei.
7. *Taylor & Francis Online.*

Concluzii finale

Studiul de față a dezbătut problema justificării prin credință în teologia lui Dumitru Stăniloae și Martyn Lloyd Jones. Abordarea acestei teme a fost una descriptivă dar și

polemică. Ea a fost dezvoltată scoțând în evidență atât elementele comune care au legat cele două teologii cât și elementele diferite din perspectiva celor două formațiuni creștine. Pentru înțelegerea holistică a acestei doctrine aceasta a fost analizată sub mai multe aspecte teologice dintre care amintim: aspectul cristologic, pneumatologic, eclezial și poate cel mai important a fost aspectul personal care în teologia protestant evanghelică a jucat un rol foarte important.

Justificarea prin credință de asemenea a fost văzută în strânsă legătură cu moștenirea teologică pe care cei doi reprezentanți au avut-o. Părintele Dumitru Stăniloae a pus un accent deosebit pe *biserica* în justificarea omului ca mijloc de îndreptățire a omului. Pe de cealaltă parte l-am studiat pe Lloyd Jones unde accentul s-a pus pe predicarea Cuvântului lui Dumnezeu excluzând astfel toate ritualurile bisericesti prin care omul ar putea fi justificat. Justificarea prin credință a primit astfel un caracter personal ca început al vieții spirituale nu colectiv ca și în teologia ortodoxă.

Obiectivul principal pe care am vrut să îl atingem a fost acela că justificarea prin credință este compatibilă cu sfințirea și cu relația personală a omului cu Dumnezeu. Pentru aceasta studiul ei a fost făcut în strânsă legătură cu celelalte lucrări harice ale Duhului Sfânt care s-au legat în mod inerent de justificarea prin credință. Am văzut că premisele axiomatice ale părintelui Stăniloae cu privire la acest subiect au fost profund greșite încă de la început tocmai datorită faptului că nu a fost studiată în contextul larg a Sfințelilor Scripturi. Această înțelegere a fost dată și de sistemul teologic închis al ortodoxiei care nu a putut să vadă nimic dincolo de natura judiciară pe care o comportă această doctrină. De aceea dezbaterile care s-au dat asupra acestui subiect a fost pentru a demonstra că justificarea prin credință nu comportă doar elementul declarativ ci și cel personal materializat printr-o relație plină de dragoste între Dumnezeu și om. Studiind teologia lui Stăniloae ne-am putut da seama repede că părintele nu a crezut că un creștin protestant poate avea un dialog al iubirii cu Dumnezeu sau o relație afectivă cu Dumnezeu. Pentru el a fost vădit faptul că protestanții sunt doar declarați mântuiți - în exterior - dar în interiorul lor fiind goi spiritual.

Acesta fiind punctul forte a lucrării ne-am angajat într-o dispută teologică în care s-a încercat a se dovedi că protestanții evanghelici nu trăiesc o iluzie a mântuirii lor, cum susținea părintele Stăniloae, ci aceștia sunt oameni care s-au întâlnit real cu Dumnezeu fiind uniți la nivelul duhului cu Însuși Dumnezeu. Lucrul acesta s-a realizat pe întinsul a șase capitole bine încheiate și interconectate între ele în care ne-am străduit să arătăm că justificarea prin credință nu exclude îndumnezeirea ci mai degrabă o cauzează fiind o naturalețe a harului justificării.

Lucrarea de față am început-o cu o introducere generală asupra acestui subiect după care am purces în capitolul unu, unde după ce am enunțat motivația, importanța, metodologia și obiectivele acestei lucrări am introdus o notă biografică pentru acești doi reprezentanți ai mișcării creștine. Lucrul acesta ne-a ajutat să înțelegem cultura din care au venit, filiera teologică diferită pe care au urmat-o fiecare dintre ei și modul în care le-a influențat aceasta abordarea teologică. Am văzut că părintele Stăniloae este un neopatristic; lucrările sfinților părinți fiind de o mare autoritate spirituală în interpretarea Scripturilor pentru el, fapt ce l-a determinat să traducă scrierile acestora în ceea ce avem astăzi drept *filocaliile* care au fost și rămân un patrimoniu pentru poporul român. Pe de cealaltă parte studierea biografiei lui Lloyd Jones a revelat faptul că acesta a fost mai degrabă un adept al scrierilor puritane care au fost cunoscuți pentru exigența lor în sfințenie și introspecția lor uneori morbidă de a nu exista nici un păcat conștient în viața lor. Această sobrietate asupra vieții sfinte și de asemenea abordarea doctrinelor în sistemul calvinist moderat au făcut din el un predicator puritan în adevăratul sens al cuvântului. Biografiile lor au fost urmate de o scurtă încadrare istorică a justificării prin credință indicând de asemenea și spre noile perspective din secolul XX aduse acestei doctrine.

În capitolele care au urmat a fost prezentată tema studiului nostru având în vedere atât gândirea teologică cât și cea spirituală pe care au avut-o cei doi reprezentanți. Atât părintele Stăniloae cât și pastorul Lloyd Jones au fost oameni care au dus teologia la un nivel pragmatic în care calitatea spirituală a vieții creștine a presupus îndumnezeirea sau asemănarea tot mai mult cu Fiul lui Dumnezeu. Măcar că acesta a fost dezideratul fiecăruia dintre ei totuși maniera în care s-a abordat începutul îndumnezeirii a fost cu totul diferit. În primul rând am putut observa că definirea termenului de *dikaioisune* a primit înțelesuri diferite în gândirea lui Stăniloae și Lloyd Jones. Pentru Stăniloae *justificarea* însemna o dreptate ontologică ființială a credinciosului care este într-o continuă progresie. Aceasta nu avea de-a face cu caracterul declarativ pe care Lloyd Jones îl exprima ci cu preschimbarea firii umane asemenea firii dumnezeiești. În termenii protestanți evanghelici transformarea continuă a credinciosului după chipul lui Hristos a fost numită sfințire; proces care începea odată cu declararea omului ca neprihănit. În teologia lui Lloyd Jones justificarea nu a fost văzută ca un proces. Pentru el, bisericile tradiționale făceau o gravă confuzie între justificare și sfințire. Justificarea prin credință a fost văzută ca și un act declarativ din partea lui Dumnezeu asupra celui care crede în Isus astfel că păcătosul era îmbrăcat cu dreptatea lui Hristos ca să poată intra în prezența lui Dumnezeu. În al doilea capitol am vorbit în mod special de nuanțele cuvântului de *dreptate* arătând diferența între dreptatea lui Dumnezeu ca atribut și dreptatea concretă pe care Hristos

a câștigat-o în locul oamenilor. Specificația a fost că omul nu a fost îmbrăcat cu atributul dreptății lui Dumnezeu ci cu dreptatea concretă a Domnului Isus câștigată la cruce pentru umanitate. Totuși atribuirea dreptății lui Hristos celui penitent nu a fost subliniată ca și o legitimare a păcatelor celui îndreptățit ci ea a condus la dreptatea *acordată* care se referă la viața de sfințire a credinciosului. De altfel sfințirea sau îndumnezeirea a fost tratată ca și o consecință naturală a justificării prin credință astfel că aceasta a devenit izvorul tuturor celorlalte binecuvântări harice.

Stăniloae nu a observat nici o legătură între aceste lucruri pentru că așa cum am văzut, îndumnezeirea în teologia lui începe la botez, unde are loc unirea mistică a omului cu Dumnezeu. Fără unirea mistică prin botezul în apă omul nu poate să aibă parte de o transformare întru îndumnezeire ci doar o declarație forensică fără a fi transformată calitatea vieții de credință. Ca răspuns la această interpretare Lloyd Jones a accentuat unirea tainică a omului cu Hristos care a avut loc în momentul credinței acestuia în jertfa lui Hristos astfel că omul a murit împreună cu Hristos, a fost înmormântat împreună cu Hristos și a înviat la o viață nouă cu Hristos. Identificarea lui cu aceste acte mântuitoare însă nu s-au produs în apa botezului, așa cum susținea Stăniloae, ci prin credința personală a omului, botezul fiind doar un simbol al unirii mistice dintre Hristos și om. În sensul acesta credința a fost pusă atât în contrast cu faptele cât și în corelație cu acestea. În primul rând am văzut că credința nu este mântuitoare în ea însăși ci este doar mijlocul prin care omul receptează mântuirea arătând că numai Jertfa lui Hristos este cauza mântuirii omului. De asemenea s-a subliniat faptul că justificarea prin credință comportă exclusivitatea credinței ca mod de îndreptățire fără fapte; faptele fiind o consecință a unei credințe adevărate. Teologia lui Stăniloae este o teologie semipelagianistă în care voința omului împreună cu faptele lui intră într-o lucrare de sinergie cu lucrarea lui Dumnezeu pentru mântuirea sufletului. Argumentul de bază a lui Stăniloae a fost dat de chipul lui Dumnezeu în om care nu a fost distrus odată cu căderea lui Adam ci doar deformat. Lucrul acesta a fost acceptat și de către Lloyd Jones numai cu specificația faptului că chipul lui Dumnezeu are valențe doar în domeniul celor pământești nu și în cele spirituale unde chipul lui Dumnezeu nu mai poate avea nici o influență pentru că păcatul omului i-a adus moartea spirituală nu doar o împuținare a vieții. Acest lucru a fost accentuat și cu scopul de a arăta supremația și gloria lui Dumnezeu în opera mântuirii ca aparținându-I în totalitate. În acest context și credința a fost văzută ca un dar din partea lui Dumnezeu. Lloyd Jones a fost augustinian în gândire ceea ce l-a făcut să creioneze omul în poziția de vrăjmaș cu Dumnezeu nu în poziția de doritor după Dumnezeu.

Dacă omul a fost vrăjmaș cu Dumnezeu și Dumnezeu este iubire atunci crucea lui Hristos a fost singura modalitate de a aborda lumea aceasta astfel încât Dumnezeu să rămână și drept și bun. Bunătatea și dreptatea lui Dumnezeu au fost subliniate de amândoi ca fiind două atribuite care nu lucrează separat unul față de altul ci Dumnezeu acționează concomitent cu amândouă odată. Totuși modul în care ispășirea a fost văzută de cei doi este diferită. La Stăniloae dreptatea lui Dumnezeu este exprimarea pedepsei lui Dumnezeu ca și o consecință naturală a călcării poruncii în care Dumnezeu nu este implicat în mod direct ca Cel ce face acțiunea. Pe de cealaltă parte la Lloyd Jones dreptatea lui Dumnezeu se exprimă prin mânia lui Dumnezeu împotriva omului care încalcă standardele lui Dumnezeu. Crucea astfel devine nu numai simbolul dragostei lui Dumnezeu ci și simbolul urii și a mâniei lui Dumnezeu față de păcat. Mânia lui Dumnezeu este vărsată asupra lui Hristos pentru ca dreptatea lui Dumnezeu să fie împlinită și omul să poată fi iertat de Dumnezeu. În teologia ortodoxă scopul întrupării nu a fost văzută ca fiind satisfacerea dreptății lui Dumnezeu ci dragostea lui Dumnezeu față de om pe când teologia protestantă le-a mărturisit pe amândouă atât dragostea lui Dumnezeu cât și îndeplinirea dreptății Acestuia.

Lloyd Jones a încercat să împace juridismul anselmic cu iubirea lui Dumnezeu arătând că Dumnezeu nu putea să-și manifeste iubirea Lui față de om dacă nu își îplinea mai întâi dreptatea Lui. Compatibilismul între aceste două s-a văzut și în ceea ce privește Scriptura și tradiția bisericii. Am văzut că adesea teologii răsăriteni au reproșat protestantismului și neoprotestantismului că ei au interpretat Scriptura fără să țină seama de tradiția Bisericii (*nuda Scriptura*); lucru care s-a infirmat prin sublinierea faptului că aceștia au fost mai degrabă susținătorii conceptului *sola Scriptura*. Ei au crezut în conciliile bisericești de bază și în scrierile sfinților părinți dar nu au socotit tradiția bisericii ca având aceiași autoritate apostolică pe care o au Scripturile. Prin urmare părinții bisericești nu au fost întotdeauna în concordanță cu Sfânta Scriptură drept pentru care protestanții evanghelici și-au rezervat dreptul să repudieze unele învățături care au fost mai degrabă inexactități teologice decât ceea ce au vrut să transmită autorii Sfintelor Scripturi. Ei au accentuat supremația Scripturii deasupra tradiției bisericești.

În sensul acesta predicarea Cuvântului a fost superioară sfintelor taine și oricărei practici și ritual bisericesc. Astfel Cuvântul împreună cu Duhul Sfânt au fost văzuți ca agenți ai nașterii din nou a omului. Mai mult tot Cuvântul lui Dumnezeu a fost subliniat ca fiind cel care zidește spiritual și împuternicește viața spirituală a credinciosului pentru procesul îndumnezeirii. Atât botezul cât și Euharistia au fost văzute ca și simboluri a unor realități spirituale deja încheiate cu rol comemorativ și de menținere a părtășiei dar fără puteri

spirituale comunicate celui în cauză. Lucrul acesta vine și din moștenirea teologică a lui Lloyd Jones în care puritanismul a promovat o predicare expozitivă a Sfințelor Scripturii față de Stăniloae în care accentul pe aspectul vizibil al bisericii a jucat un rol mai important decât predicarea cuvântului măcar că amândoi au fost ”puritani” în gândire.

Chiar dacă Lloyd Jones a promovat în scrierile lui dubla natură a creștinului și anume cea de *simul semper iustus et peccator* (în același timp sfânt și păcătos) totuși el a accentuat procesul sfințirii măcar că din punct de vedere pozițional creștinul este declarat fără pată înaintea lui Dumnezeu. Scrierile lui nu trădează teologia antinomianismului în care creștinul declarat neprihănit poate să păcătuiască în voie. Dimpotrivă tocmai acest nou statut pe care îl are și datorită căreia a avut loc și unirea mistică cu Hristos îl va stimula mai mult la sfințire. Stăniloae pe de cealaltă parte a accentuat sfințirea credinciosului din poziția nu de om drept ci din poziția unuia care devine drept în fiecare zi folosindu-se de mijloacele harului. În mod special taina Euharistiei a fost cea accentuată prin care i se comunică credinciosului puterea lui Dumnezeu pentru îndreptățire. Aceasta a fost pusă în contrast cu proclamarea Cuvântului care îl ajută să se sfințească. Totuși *conceptul iubirii* în teologia lui Stăniloae care este mobilul sfințirii omului poate deveni vulnerabil în fața teoriei influenței morale tocmai datorită accentuării prea mult a dragostei lui Dumnezeu și prea puțin despre dreptatea lui Dumnezeu. În contrast cu accentul pe care Lloyd Jones l-a pus pe *mânia lui Dumnezeu* pentru a înțelege dragostea lui Dumnezeu.

În final putem spune că amândouă teologiile au motivat oamenii la sfințenie sau la îndumnezeire numai că Stăniloae a realizat acest fapt din poziția unui creștinism care se luptă pentru îndreptățire cu accent mai mult pe efortul omenesc și voința umană pentru a veni harul lui Dumnezeu la om. De cealaltă parte Lloyd Jones a accentuat sfințenia din poziția creștinului liber de condamnarea Legii fiind îmbrăcat cu perfecțiunea meritelor lui Hristos. Această stare de neprihănire dându-i confortul psihic și spiritual că el este iubit de Dumnezeu în ciuda falimentelor lui și că îndreptățirea lui nu ține de performanțele lui spirituale. El trăiește cu gândul că a fost acceptat de Dumnezeu în Preaiubitul Lui Fiu numai datorită harului lui Dumnezeu și prin credință. Acest lucru îl va motiva să lupte să-și îndrepte firea lui păcătoasă într-o asemănare tot mai mare cu cea a Fiului lui Dumnezeu. Astfel, dacă în teologia ortodoxă harul vine în urma efortului uman, în teologia protestantă harul coboară înaintea efortului omenesc și a voinței umane stimulând și energizând atât voința cât și înfăptuirea pentru fapte bune. Acesta a fost plusul teologic protestant evanghelic fapt care a adus bucuria mântuirii în viața omului aducând cu sine totodată sens vieții datorită cunoașterii conceptului *sola fide* și *sola gratia*.

Nu pretindem că studiul de față se constituie ca fiind unul exhaustiv în privința abordării celor doi teologi, ci considerăm că acesta se evidențiază prin faptul că oferă noi perspective în teologie care pot fi explorate mai adânc în special în ceea ce privește conceptul de îndumnezeire (la părintele Dumitru Stăniloae), respectiv cel de justificare prin credință (la pastorul Lloyd Jones).

BIBLIOGRAFIE

EDIȚII SCRIPTURISTICE

Biblia sau Sfânta Scriptură, traducerea Dumitru Cornilescu, 1923.

Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

Noul Testament, (Ediția catolică, trad. de Emil Pascal), Paris, 1992.

The Bible, King James Version, (1611/1769) with Codes, apud *BibleWorks 8.0.005s.1*.

The Bible, New International Version of the Bible, 1984, apud *BibleWorks 8.0.005s.1*.

BYZ, The New Testament in the Original Greek, Byzantine Text Form, 2005, Compilat și aranjat de Maurice A. Robinson și William G. Pierpont, apud *BibleWorks 8.0.005s.1*.

DICȚIONARE, LEXICOANE, CONCORDANȚE

Bărnauț, Daniel; Hubert, Emeric; Kovács, József, *Dicționar Grec – Rommân*, Editura Teologos, Cluj Napoca, 1999.

Boloș, Cristian; Gorgan, Gabriel, *Dicționar teologic-ortodox*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2006.

Bria, Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe române, București, 1994.

Carson, Thomas, *The New Catholic Encyclopedia*, Gale, 2002.

Douglas, J.D., *Dicționar biblic*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2008.

Langa, Tertulian, *Dicționar teologic creștin din perspectiva ecumenismului catolic*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997.

Loosky, Nicholas; Bonino, Jose Miguez; Pobee, John; Stransky, Tom. F; Wainwright, Geoffrey, Webb, Pauline, *Dictionary of Ecumenical Movement*, Eerdmans, Londra, 1991.

- Moisa, Constantin, *Dicționar Biblic*, vol. 2, Editura Stephanus, București, 1996.
- Hart, Trevor A., *Dictionary of Historical Theology*, Grand Rapids: William B. Eerdmans, 2000.
- Tamaș, Ioan, *Mic Dicționar Creștin Catholic*, Sapiientia, Iași, 2001.
- Ralph, P. Martin; Davids, Peter H., *Dictionary of the Later New Testament & Its Development*, Inter Varsity Press, England, 1997.
- Walsh, Michael, *Dictionary of Christian Biography*, Continuum, Londra, 2001.

ARTICOLE

- "Faithfulness and Creativity", în *Orthodox and the World Today: Sixth Congress of the Higher Orthodox Schools of Theology, Sofia, 5-10 October 2004* (Sofia: St Kliment Ohridski University Press, 2006), 166-73.
- “Receptarea gândirii Păr. Dumitru Stăniloae în teologia contemporană” în *Studii Teologice* (Revista Facultăților de Teologie din Patriarhia Română), Seria a III-a, Anul IX, nr. 2, aprilie-iunie, București, 2013.
- http://www.academia.edu/23178689/Nationalist_and_Trinitarian_Visions_of_the_Church_in_the_Theology_of_Dumitru_Stanioloae
- “Părintele Dumitru Stăniloae în conștiința contemporanilor: Mărturii, evocări, amintiri” în *Studii Teologice* (Revista Facultăților de Teologie din Patriarhia Română), Editura Trinitas, Iași, 2003.
- ***, Centrul de studii Ecumenice Interreligioase, Universitatea ”Babeș-Bolyai” – Cluj Napoca, Facultatea de Teologie ortodoxă, Școala doctorală de Teologie, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2008.
- ***, *Biografia unui destin misionar: Jurnalul Părintelui Alexander Schmemmann (1973- 1983)*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
- ***, Grigore Palama, http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Palama (accesat la data de 3 mai 2016).
- ***, *Ortodoxia*, Revista patriarhiei Române, anul XXIX, Nr. 2/Aprilie – Iunie 1977, București.
- ***, “*Note pe marginea unei cărți de antropologie ortodoxă*” în *Ortodoxia*, Revista Patriarhiei Române, Anul XXXIX- Nr. 1/Ianuarie – Martie 1988, București,.
- ***, *Ortodoxia*, Revista patriarhiei Române, anul XVI Nr. 1 Ianuarie- Martie, București.
- ***, *Ortodoxia*, Revista patriarhiei Române, anul XVI Nr. 4 Octombrie- Decembrie, București.

- ***, *Ortodoxia*, Revista patriarhiei Române, anul XXV Nr. 1 Ianuarie- Martie, 1973, București.
- ***, “Despre cinstirea icoanelor”, în *Ortodoxia Revista Patriarhiei Române*, Anul XXXIV- Nr. 1/Ianuarie – Martie 1982.
- ***, “Liturgia Comunității și Jertfa interioară în viziunea Filocalică” în *Ortodoxia Revista Patriarhiei Române*, Anul XXX - Nr. 1-2 – Ianuarie – Iunie, 1978, București.
- ***, Ioan Gură de Aur, https://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Gur%C4%83_de_Aur (accesat la data de 31.03.2016).
- ***, “Jertfa lui Hristos și spiritualitatea noastră prin împărtășirea de ea în sfânta Liturghie” în *Ortodoxia, Revista Patriarhiei Române*, Anul XXXV - Nr. 1/ Ianuarie - Martie, 1983 București.
- ***, John Wesley, <http://earlychurch.com/JohnWesley.php> (accesat la data de 3 mai 2016).
- ***, “Doctrina protestantă despre păcatul ereditar Judecată din punct de vedere juridic: Staniloae” în *Ortodoxia*, Revista Patriarhiei Române, Anul IX – Nr. 2/Aprilie - Iunie 1957, București.
- Dumitru Stăniloae, “*Sfântul Duh în Revelație și în Biserică*” în *Ortodoxia*, Revista Patriarhiei Române, Anul XXVI - Nr. 2/Aprilie - Iunie, 1974, București.
- ***, “Iisus Hristos, Arhireu în veac” în *Ortodoxia*, Revista Patriarhiei Române, Anul XXXI - Nr. 2/Aprilie - Iunie, 1979, București.
- ***, *Biografia lui Dumitru Stăniloae*, http://ro.orthodoxwiki.org/Dumitru_St%C4%83niloae (accesat la 20 aprilie 2016).
- Mănăstireanu, Dănuț, *Un model perihoretic al Bisericii. Eclesiologia trinitara a Pr. Dumitru Staniloae – Rezumatul tezei*, <https://danutm.wordpress.com/2012/04/17/un-model-perihoretic-al-bisericii-elesiologia-trinitara-a-pr-dumitru-staniloae-rezumatul-tezei/> (accesat la 20 aprilie 2016).
- ***, Părintele Stăniloae - un om familiar cu Dumnezeu, <http://www.fericiticeiprignoniti.net/dumitru-staniloae/1857-parintele-staniloae-un-om-familiar-cu-dumnezeu> (accesat la data de 21 aprilie 2016).
- Piper, John, *A Passion for Christ-Exalting Power*, Martyn Lloyd-Jones on the Need for Revival and Baptism with the Holy Spirit , Bethlehem Conference for Pastors, 1991, <http://www.desiringgod.org/messages/a-passion-for-christ-exalting-power> (accesat la data de 22 aprilie 2016).
- Stăniloae, Dumitru, *Despre Sfânta Liturghie*, <http://www.crestinortodox.ro/credinta/parintele-dumitru-staniloae-despre-sfanta-liturghie-69819.html> (accesat la 4 mai 2016).

Dumitru Stăniloae, „Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu prin care toate s-au făcut și se refac” în *Ortodoxia*, Revista Patriarhiei Române, Anul XXXV - Nr. 2 – Aprilie - Iunie, 1983, București.

Dumitru Stăniloae, „Dumnezeu este lumină” în *Ortodoxia* (Revista Patriarhiei Române), Anul XXVI – Nr. 1, Ianuarie- Martie, 1974, București, 79.

***, Martyn Lloyd-Jones (1899 - 1981) – biografie, <http://www.tlogical.net/bioMLJ.htm> (accesat la 22 aprilie 2016).

***, *Religia în România*, https://ro.wikipedia.org/wiki/Religia_%C3%AEn_Rom%C3%A2nia (accesat la 24 aprilie 2016).

CĂRȚI

***, Cuviosul Iustin de la Celie, *Cuvinte despre veșnicie: Predici alese*, Egumenița, Galați-2013.

*** *Confesiuni St. Augustin*, trad. din latină Eugen Munteanu, Nemira, București, 2010.

***, *Bibliografia părintelui academician profesor dr. Dumitru Stăniloae*, Editura Institutului biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.

***, “Glasul Bisericii” în *Revista Oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei*, Anul XXVII, Nr. 11-12, Noiembrie – Decembrie 1968.

***, *Studii Teologice*, Revista Institutelor Teologice din patriarhia Română, Anul XXIV- Nr. 5-8 , Mai – Iunie, Septembrie – Octombrie, București, 1972.

***, *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de misiune al bisericii ortodoxe române, București, 1992.

Dumitru Stăniloae, „Condițiile mântuirii” în *Studii Teologice* (Revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română), Seria II-a, Ianuarie-Februarie, Anul III, 1951.

***, *Credința ortodoxă și viața creștină*, Mitropolia Transilvaniei, Sibiu, 1992.

***, *Puritans*, <https://en.wikipedia.org/wiki/Puritans> (accesat la data de 22 aprilie 2016).

***, *Definiția on antinomian*, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/antinomian> (accesat la data de 1 aprilie 2016).

***, Universitatea ”Al. I. Cuza” – Iași Facultatea de Teologie Ortodoxă ”D. Stăniloae” – studii academice comemorative – *Sfântul Ioan Gurp de Aur (407) – Mare Dascăl al Lumii și Ierarh*, Ed. Trinitas, București, 2007.

Abrudan, Mircea –Gheorge, *Teză de doctorat, Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între anii 1848 și 1918*, Evoluție istorică și relații confesionale, Cluj-Napoca, 2013.

- Adolf von Harnack, *Istoria Dogmei: Introducere în doctrinele creștin fundamentale*, Herald, București, 2007.
- Afanasiev, Nikolai, *Biserica Duhului Sfânt (1)*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2008.
- Alfeyev, Ilarion, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, Editura Sofia, București, 2010.
- Anagnostopoulus, Ștefan K., *Trăire și cunoaștere în credința ortodoxă*, vol. II, Editura Bunavestire, Bacău, 2011.
- Andreev, I.M., *Teologia apologetică ortodoxă*, Editura Sofia, București, 2003.
- Andreicuț, Andrei, *Morala Împărăției, întemeiată pe Sfânta Scriptură și sfinții părinți*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2011.
- Andrutsos, Hristu, *Dogmatica Bisericii ortodoxe Răsăritene*, Editura și Tiparul tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1930.
- Anghelescu, Gheorghe F.; Untea, Cristian, *Father Dumitru Stăniloae, A worthy Disciple of the Classical Patristics*, Editura Enciclopedică, București, 2009.
- Antonie, Marc Costa de Beauregard, *Dumitru Stăniloae, Mică dogmatică vorbită, Dialoguri la Cernica*, Editura Deisis, Sibiu, 2000.
- Apetrei, Ciprian Florin, *Teză de doctorat: Teologia Creației în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae și concepțiile cosmologice mederne*, Cluj- Napoca, 2011.
- Arseniev, Nicolae, *Mistica și Biserica Ortodoxă*, Editura Iri, București, 1994.
- Atherstone, Andrew & Jones, David Ceri, *Engaging with Martyn Lloyd Jones: The Life and Legacy of "the Doctor" Apollos*, Nottingham, 2011.
- Baconsky, Teodor, *Dumitru Stăniloae și capcana clasicizării*,
- Baconsky, Teodor; Tătaru, Bogdan, Cazaban, *Dumitru Stăniloae sau paradoxul teologiei*, Editura Anastasia, București, 2003.
- Bainton, Ronald H., *Here I Stand, A life of Martin Luther*, Hendrickson Publishers, Massachusetts, 1977.
- Bartoș, Emil, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Editura Institutului Biblic „Emanuel” din Oradea, 1999.
- Bălan, Ioanichie, *Ne vorbește părintele Dumitru Stăniloae*, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, 1993.
- Barclay, William, *Analiză semantică a unor termeni din Noul Testament*, Societatea Misionară Română, Wheaton, Illinois U.S.A., 1992.
- Barnes, Patrick, *Non-ortodocșii: Învățătura ortodoxă despre "creștinii" din afara Bisericii*, Editura Ecumenita, 1999.

- Barth, Karl, *Church Dogmatics, The Doctrine of Reconciliation IV.2*, Edinburgh T and T. Clark, 59 George Street, 1989.
- Bartolomeu Valeriu Anania, *Apa cea vie a Ortodoxiei*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2002, pp. 33-34.
- Bartoș, Emil, *Deification in Eastern Orthodox Theology*, Paternoster, Carlisle, Cumbria, 1999.
- Bartoș, Emil, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Editura Institutului Biblic „Emanuel” din Oradea, 1999.
- Berar, Ioan, *Cronologia Istoriei Bisericii Creștine de-a lungul secolelor*, Oradea, 2012.
- Bielawski, P. Maciej, *Părintele Dumitru Stăniloae, o viziune filocalică despre lume*, Editura Deisis Sibiu, 1998.
- Berdiaev, Nikolai, *Despre Sclavia și Libertatea omului*, Editura Antaios, 2000.
- Berdiaev, Nikolai, *Împărăția spiritului și Împărăția Cezarului*, Editura „Amarcord”, Timișoara, 1994.
- Berkhof, Louis, *Systematical Theology*, The Banner of Truth Trust, 1958.
- Bloesch, Donald, *Jesus Christ*, InterVarsity Press, Illinois, 1997.
- Bobrinskoy, Boris, *Taina Bisericii*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
- Bonar, Andrew, *Viața lui Robert Mcheyne*, Editura Perla Suferinței, Suceava, 2008.
- Bonhoeffer, Dietrich, *Costul uceniciei*, Peregrinul, Cluj Napoca, 2009.
- Bounds, E.M., *On Prayer*, Hendrickson Christian Classics, Massachusetts, 2006.
- Bordeianu, Radu, *Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology*, T&T Clark, Londra, 2011.
- Braga, Roman, *On the way of faith: Faith, freedom, and love*, HDM Press, 1997.
- Bria, Ion, *Sensul Tradiției ecumenice: Mărturia și viziunea ecumenică a Bisericii Ortodoxe*, Editura Universității ”Lucian Blaga” Sibiu, 2009.
- Bria, Ion, *Tratat de teologie Dogmatică și Ecumenică*, Colecția Didaskalos, București, 1999.
- Brie, Ioan, “Învățătura despre botezul cu Duhul Sfânt” în *Pleroma: Studii și cercetări teologice*, Anul XIV, nr. 1, iunie 2012 (publicație editată de Institutul Teologic Penticostal din București).
- Bulgakov, Serghei, *Orthodoxia*, Paideia, București, 1994.
- Bultmann, Rudolf, *Translating Theology into Modern Age: Historical Systematic and pastoral reflection on Theology and the Church in the contemporary situation*, Harper Torchbooks, New York, 1965.
- Bunchiu, Ștefan, *Cunoașterea apofatică în gândirea Părintelui Stăniloae*, Editura Basilica, 2013.

- Bunyan, John, *The Jerusalem Sinner Saved*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 2005.
- Cabasila, Nicolae, *Despre viața în Hristos*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2009.
- Cairns, Earle E., *Creștinismul de-a lungul secolelor*, Zondervan Corporation, Grand Rapids, Michigan, 1954.
- Calvin, Jean, *Învățătura Religiei Creștine* vol.I, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2003.
- Carafiu, Florin, *Antropologia iconică, Reflectată în opera Părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Sofia, București, 2007.
- Carson, D.A., *Christ and Culture Revisited*, Apollos, Nottingham, 2008.
- Carson, D.A., *Divine Sovereignty & Human Responsibility: Biblical Perspective*, Wipf and Stock Publishers, Eugene, Oregon.
- Carson, D.A., *Jesus' Sermon on the Mount: And His Confrontation with the World*, Baker Books, Grand Rapids, Michigan, 2008.
- Catherwood, Christopher, *Martyn Lloyd Jones, Chosen by God*, Highland Books, 1986.
- Catherwood, Elizabeth & Catherwood, Christopher, *Martyn Lloyd Jones > Classic Sermons for the Church Today*, Crossway, Wheaton Illinois, 2014.
- Chiril al Alexandriei, *Comentar la Sfânta Evanghelie de la Luca*, Editura Pelerinului Român, Oradea, 1998.
- Clark, Mary T., *Augustine*, Continuum, Londra și New York, 1994.
- Cleopa, Ilie, Arhim., *Călăuză în credința ortodoxă*, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1991.
- Colson, Charles W., *Iubirea de Dumnezeu*, Logos, Cluj-Napoca, 1998.
- Crainic, Nichifor, *Nostalgia Paradisului*, Editura Moldova, Iași, 1994.
- Cristescu, Valeriu, *Antropologia și fundamentarea ei hristologică la Wolfhart Pannenberg și Dumitru Stăniloae*, Trinitas, Iași, 2006.
- Coman, Iacob, *Teologie Fundamentală și metafizică*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2008.
- Cromartym, Jim, *Cetate Tare este Dumnezeuul Nostru*, Editura Făclia, Oradea, 2002.
- Cuver, Robert Duncan, *Systematic Theology*, Mentor, 2001.
- Dever, Mark; Lawrence, Michael, *It is Well: Expositions on Substitutionary Atonement*, Crossway, Wheaton, Illinois, 2010.
- Drăgulin, Gheorghe I., *Preotul academician profesor Dumitru Stăniloae- mărturisitor al dreptei credințe în țară și străinătate*, Editura Basilica, București, 2015.

- Dunn, James D.G., *The Theology of Paul The Apostle*, William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K., 1998.
- Dunn, James D.G., *Word Biblical Commentary, Romans 1-8*, Word Books, Publisher, Texas, 1988.
- Dunn, James D.G., Suggate, Allan M., *The Justice of God: a fresh look at the old doctrine of justification by faith*, W.B. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan, 1994.
- Edwards, Jonathan, *The Life and Diary of David Brainerd*, Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, 1948.
- Elwell, Walter A., *Evangelical Dictionary of Theology*, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2007.
- Erikson, Erik H., *Psihanaliză și istorie: Tînărul Luther*, Editura Trei, București 2001.
- Erickson, Millard, *Teologie Creștină*, Editura Casa Cărții, Oradea, 2004.
- Evdokimov, Paul, *Taina iubirii*, Editura Christiana, București, 1994.
- Evdokimov, Paul, *Ortodoxia*, Editura Institutului Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române București, 1996.
- Eveson, Philip H., *The Great Exchange: Justification by Faith alone in the Light of recent thought*, Day One Publication, Leominster, England, 1996.
- Felmy, Karl Christian, *Dogmatica experienței ecelziale: Înnoirea teologiei ortodoxe contemporane*, Deisis, Sibiu, 1999.
- Florovsky, Georges, *Sensul ascezei creștine*, Patmos, Cluj – Napoca, 2009.
- Florovsky, George, *Biserica, Scriptura, Tradiția –Trupul viu a lui Hristos*, Ed. Platytera, București, 2005.
- Floruț, Gabriel, *Evangelizarea în Postmodernism*, Editura Societatea Biblică din România, 2011.
- Flavel, John, *The Mystery of Providence*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 1963.
- Ford, David F., *Teologia: Foarte scurtă introducere*, Editura Alfa, București, 2004.
- Frunză, Sandu, *O Antropologie mistică, Introducere în gândirea Părintelui Stăniloae*, Editura Omniscop, Craiova, 1996.
- Gavrilyuk, Paul L., *George Florovsky și Renașterea Religioasă rusă*, Editura Doxologia, Iași, 2014.
- Grigorie de Nazianz, *Cele cinci Cuvântări teologice*, Editura Anastasia, București, 1993.
- Guthrie, William, *The Christian's Great Interest*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 1969.
- Hays, J. Daniel; Duvakk, J. Scott; Pate, C. Marvin; *Dictionary of Biblical Prophecy and End Times*, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2007.

- Harrison, Everett F., *Baker's Dictionary of Theology*, Grand Rapids, Michigan, 1981.
- Henkel, Jürgen, *Îndumnezeire și etică a iubirii în opera părintelui Dumitru Staniloae*, Deisis Sibiu, 2003.
- Henry, Carl F. H., *Etica Creștină Personală*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2004.
- Homiakov, Alexis, *Biserica este una*, Patmos, Cluj-Napoca, 2008.
- Hulse, Enroll, *Cine sunt puritanii?* Editura Făclia, Oradea, 2002.
- Hans, Klein, *Viața binecuvântată: Scurt cuprins al învățaturii biblice*, Blueprint International, București, 2004.
- Ică, Ioan I. jr., *Persoană și Comuniune, Prinoc de cinstire preotului profesor academician, Dumitru Stăniloae 1903-1993*, Editura și Tiparul Arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, 1993.
- Istvan, Tokés, *Egyet Kérek az Urtol*, Kiadja a Kiralyhagomelleki Reformatus Egyhazkerulet, Nagyvárad, 2003.
- János, Molnár *Zachariás proféta Kőnzvenek magzaráyata*, Az Erdélzi Református Egzháykerület Kiadása, Koloysvár, 1998.
- János, Molnár *Sofonias profeta konyvének és Malakisas kőnzvenek magyará*. Ay Erdélzi Református Egyházkkerület Kiadása Kolozsvár, 1996.
- János, Molnár, *Állj meg a hegzen*, Egyetemi Műhely Kiadó Bolzai Társaság ü Kolozsvár, 2012.
- Josephus, Flavius *Antichități iudaice II, Cărțile XI-XX*, Editura Hasefer, București, 2001.
- Langa, Tertulian, *Dicționar teologic creștin din perspectiva ecumenismului catolic*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1997.
- Lethman, Robert, *The Work of Christ*, InterVarsty Press, Illinois, 1993.
- Littell, Franklin H., *The Anabaptist view of the Church: a study in the origins of sectarian Protestantism*, Boston, Starr King Press, Beacon Hill, 1958.
- Lloyd, Martyn Jones, *Biserica și lucrurile de pe urmă*, vol. III, Făclia, Oradea, 2003.
- Lloyd, Martyn Jones, *Bucurie Negrăită: Botezul și darurile Duhului Sfânt*, Editura Perla Suferinței, Suceava 2006.
- Lloyd, Martyn Jones, *Born of God*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 2011.
- Lloyd, Martyn Jones, *Calea lui Dumnezeu, nu a noastră: Predici din Isaia 1:1-18*, Editura Perla Suferinței, Suceava, 2007.
- Lloyd, Martyn Jones, *Creștinismul autentic, Faptele Apostolilor 1-3*, Vol. I, Editura Făclia, Oradea, 2008.
- Lloyd, Martyn Jones, *Creștinismul autentic, Faptele Apostolilor 4-5*, Vol. II, Editura Făclia, Oradea, 2001.

- Lloyd, Martyn Jones, *Creștinismul autentic, Faptele Apostolilor 5-6*, Vol. III, Editura Făclia, Oradea, 2003.
- Lloyd, Martyn Jones, *Crucea, Justificarea lui Dumnezeu*, Editura Făclia, Oradea 2002.
- Lloyd, Martyn Jones, *Depresia spirituală*, Editura Perla Suferinței, Suceava, 2006.
- Lloyd, Martyn Jones, *Dumnezeu Duhul Sfânt*, vol. II, Editura Făclia, Oradea, 2003.
- Lloyd, Martyn Jones, *Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Duhul Sfânt*, Editura Făclia, Oradea, 1996.
- Lloyd, Martyn Jones, *Dumnezeul Atotsuficient*, Editura Perla Suferinței, Suceava, 2011.
- Lloyd, Martyn Jones, *Evangelistic Sermons*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, Great Britain, 1983.
- Lloyd, Martyn Jones, *Faith on Trial*, Christian Heritage, Scotland, Great Britain, 1965.
- Lloyd, Martyn Jones, *Preaching & Preachers*, Zondervan, Grand Rapids, Michigan, 2011.
- Lloyd, Martyn Jones, *Out of Depths, Psalm 51*, Bryntirion Press, Glasgow, 1995.
- Lloyd, Martyn Jones, *Romani: Evanghelia lui Dumnezeu*, vol. I., Editura Făclia, Oradea, 2000.
- Lloyd, Martyn Jones, *Romani: Ispășirea și justificarea*, vol. III, Editura Făclia, Oradea, 2001.
- Lloyd, Martyn Jones, *Romani: Siguranța mântuirii*, vol. IV, Editura Făclia, Oradea, 2001.
- Lloyd, Martyn Jones, *Romani: Omul nou*, vol. V, Editura Făclia, Oradea, 2001.
- Lloyd, Martyn Jones, *Romani: Legea :funcțiile și limitele ei*, vol. VI, Editura Făclia, Oradea, 2001.
- Lloyd, Martyn Jones, *Romani: Expunere asupra capitolului 8:5-17, Fiii lui Dumnezeu*, Făclia, Oradea, 2013.
- Lloyd, Martyn Jones, *Spiritual Blessing: The Path to True Happiness*, Kingsway Publication Eastbourne, Eastbourne, UK, 2008.
- Lloyd, Martyn Jones, *The Basis of Christian Unity*, The Banner of Truth Trust, Pennsylvania, 2003.
- Lloyd, Martyn Jones, *The Cross*, Crossway, Wheaton, Illinois, 1986.
- Lloyd, Martyn Jones, *The Plight of Man and the Power of God*, Christian Heritage, Great Britain, 2009.
- Lloyd, Martyn Jones, *The Puritans: Their Origins and Successors*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 1987.
- Lloyd, Martyn Jones, *Trezirea*, Editura Perla Suferinței, Suceava, 2006.
- Lloyd, Martyn Jones, *True Happiness*, Crossway, Illinois, 1997.
- Lloyd, Martyn Jones, *Truth Unchanged Unchanging*, Crossway Books, Wheaton Illinois, 1993.
- Lloyd, Martyn Jones, *Seeking the face of God*, Crossway, Wheaton Illinois, 1991.

- Lloyd, Martyn Jones, *Why God Allow War*, Crossway Books, Illinois, 1939.
- Lloyd, Martyn Jones, *What is an Evangelical?*, The Banner of Truth Trut, Pennsylvania, 1992.
- Lloyd, Martyn Jones, *Viața în Cristos*, Editura Făclia, Oradea, 2002.
- Lossky, Vladimir, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, Humanitas, București, 1998.
- Lossky, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, Editura enciclopedică, București 1993.
- Lossky, Vladimir, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, Humanitas, București, 2010.
- Lossky, Vladimir, *Vederea lui Dumnezeu*, Editura Deisis, Sibiu, 1995.
- Louth, Andrew, *Deslușirea Tainei: Despre natura teologiei*, Deisis, Sibiu, 1999.
- Luther, Martin, *The Bondage of The will*, Revell, Grand Rapids Michigan, 2009.
- Luther, Martin, *Scrieri*, vol. II, Editura Logos, Cluj Napoca, 2006.
- Sfântul Chiril al Alexandriei, *Închinarea și slujirea în Duh și Adevăr*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române București, 1991.
- MacArthur, John, *Adevărul despre Domnia lui Hristos*, Metanoia, Oradea, 2015.
- Maxim Mărturisitorul, *Scrieri și epistole hristologice și duhovnicești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București. 2012 (tradusă din limba greacă veche de preotul profesor Dumitru Stăniloae).
- Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Scurtă tâlcuire a Rugăciunii tatăl nostru: Cuvânt ascetic*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010. - tradus. D.Stănil.
- Sfântul Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească: despre cei ce-și închipuie că se îndreptățesc prin fapte*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010. - tradus D. Staniloae.
- Meyendorff, Jean, *Biserica ortodoxă ieri și azi*, Anastasia, București, 1996.
- Meyendorff, John, *O introducere în studiul vieții și operei Sfântului Grigorie Palama*, Nemira, București, 2014.
- Meyendorff, John, *Teologia bizantină*, Editura Institutului Bibic și de Misiune al bisericii ortodoxe române, București, 1996.
- János, Molnár *Zachariás proféta Kőnzvenek magzaráyata*, Az Erdélzi Református Egzháykerület Kiadása, Koloysvár, 1998.
- János, Molnár *Sofonias profeta konyvének és Malakisas kőnzvenek magyará*. Ay Erdélzi Református Egyházkerület Kiadasa Kolozsvár, 1996.
- János, Molnár, *Állj meg a hegzen*, Egyetemi Műhely Kiadó Bolzai Társaság ü Kolozsvár, 2012.
- Moo, Douglas, *The Epistle to the Romans*, William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan/ Cambridge, U.K., 1996.

- Moșoiu, Nicolae, *Taina Prezenței lui Dumnezeu în viața umană: viziunea creatoare a Părintelui Profesor Dumitru Stăniloae*, Ed. Paralela 45, 2000.
- Muller, Richard A., *Post- Reformation: Reformed Dogmatics*, Baker Academic – Grand Rapids Michigan, 2003.
- Murray, Iain H., *D. Martyn Lloyd Jones: The Fight of Faith, 1939-1981*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 1990.
- Nechifor, Caleb O. T., “Differences Between the Water Baptism and the Moment of Receiving the Holy Spirit” în *Sacra Scripta*, Cluj-Napoca, IX, 2 (2011), pp. 189-196.
- Nassif, Bradley; Horton, Michael; Berzonsky, Vladimir; Hancock, George–Stefan, Rommen, Edward, *Ortodoxie și evanghelism: Trei Perspective*, Editura Adoramus, Iași, 2009.
- Nellas, Panoyotis *Omul –animal îndumnezeit: Perspective pentru o antropologie ortodoxă*, Editura Deis, Sibiu, 1999.
- Nellas, Panayotis, *Hristos dreptatea lui Dumnezeu și îndreptarea noastră: pentru o soteriologie ortodoxă*, Deisis, Sibiu, 2012.
- Nicolescu, Costin, *Teologul în cetate: părintele Dumitru Stăniloae și aria politicii*, Ed. Christiana, București, 2003.
- Oden, Thomas C., *The Justification Reader*, William B. Eerdmans Publishing Company Grand Rapids, Michigan/Cambridge, 2002.
- Oprescu, Daniel, *Dialogul Ortodoxie-Catholicism în viziunea teologică a părintelui Dumitru Stăniloae*, Ars Docendi, București, 2008.
- Onițescu, N.; Isidor, Todoran; Petreună, I., *Teologie Dogmatică și Simbolică, vol. II*, Renașterea, Cluj-Napoca, 2005.
- Owen, John, *Communion with God*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 1991.
- Owen, John, *Faith and its Evidences*, vol. V, The Banner of Truth Trust, Pennsylvania, 1998.
- Packer, J.I., *Among God’s Giants*, Kingsway Publications Eastbourne, 1991.
- Packer, J.I., *A Quest for Godliness: The Puritan Vision of The Christian Life*, Crossway, Wheaton, Illinois, 1990.
- Păcurariu, Mircea, *Persoană și Comuniune: Prinos de cinstire părintelui profesor academician Dumitru Stăniloae, la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Editura și tiparul Arhiepiscopiei ortodoxe Sibiu, 1993.
- Pannenberg, Wolfhart, *Ce este omul? Antropologia actuală în lumina teologiei*, Editura Harald, București, 2012.
- Parish, H., *Infant Baptism: alone ortodox- sewn in an address by a minister to his parishion*, Agra, 1835, 1.

- Petraru, Gheorghe, *Misiologie ortodoxă. I. Revelația lui Dumnezeu și misiunea Bisericii*, Ed. Panfilius, Iași, 2002.
- Plămădeală, Antonie, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, Editura Sofia, București, 2010.
- Pelikan, Jaroslav, *Credo: Ghid istoric și teologic al crezurilor și mărturisirilor de credință în tradiția creștină*, editura Polirom, București, 2010.
- Pink, A.W., *The Doctrine of Sanctification: Discerning real and false notions of holiness*, Christian Heritage, Glasgow, Great Britain, 1998.
- Piper, John, *Counted Righteous in Christ*, Crossway Books, Wheaton, Illinois, 2002.
- Piper, John, *The Future of Justification, A Response to N.T. Wright*, Crossway Books, Wheaton, Illinois, 2007.
- Piper, John, *Finally Alive*, Christian Focus, Scotland, Great Britain, 2001.
- Piper, John, *Future Grace*, Multnomah Books Sisters, Oregon, 1995.
- Popa, Virginia, *Părintele Dumitru Stăniloae, Biografie*, Editura Trinitas a Patriarhiei Române, București, 2003.
- Ravenhill, Leonard, *Why Revival tarries*, Bethany House Publishers, Minnesota, 1987.
- Rămureanu, Ioan, *Istoria Bisericească universală*, Editura Institutului Biblic și de misiune al bisericii ortodoxe române, București, 1992.
- Reymond, Robert L., *The Lamb of God: The Bible's unfolding Revelation of Sacrifice*, Mentor, Scotland, UK, 2006.
- Remete, George, *Dogmatica ortodoxă*, Editura Episcopiei Ortodoxe, Alba Iulia, 1996.
- Roberson, Ronald, *Bisericele Creștine Răsăritene: O scurtă prezentare*, Sapienția, Iași, 2004.
- Rogobete, Silviu Eugen, *O antologie a iubirii: Subiect și realitate personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, Polirom, Iași, 2001.
- Russie, Alice, *The Essential works of John Wesley*, Barbour Publishing, Ohio, 1982.
- Sandru, Trandafir, *Doctrina biblice ale Bisericii*, Editura Cultului Penticostal, Biserica lui Dumnezeu, București, 1989.
- Sargent, Tony, *Gems from Martyn Lloyd-Jones*, Paternoster, Colorado Springs, 2007.
- Schaeffer, Francis A., *The God who is There*, Intervarsity Press, Downers Grove, Illinois, 1968.
- Schaeffer, Francis A., *Trilogia: Dumnezeu care există, Evadare din rațional, El există și nu tace*, Editura Cartea Creștină, Oradea, 2002.
- Schmemmann, Iuliana, *Bucuria de a sluji: gânduri pentru preoteasa și pentru femeia ortodoxă*, Teofilia, Făgăraș, 2013.

- Sibbes, Richard, *Glorious Freedom*, The Banner of Truth Trust, Pennsylvania, 2000.
- Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere Complete* (trad. de D. Stăniloae) Paideia, București, 1996.
- Sproul, R. C., *The Truth of The Cross*, Reformation Trust, Orlando, Florida, 2007.
- Sonea, Cristian, *Apostolat și responsabilitate: O viziune teologică asupra misiunii laicului*, Presa Universității Clujeană, 2015.
- Sonea, Cristian, “*The Open Sobornicity*” - an Ecumenical Theme in the Theology of the Fr. Dumitru Stăniloae, Faculty of Orthodox Theology, „Babeș-Bolyai” University, Cluj-Napoca, 2016
- Stan, Nicolae Răzvan, *Părintele Profesor Dumitru Stăniloae sau Consonanța dintre Dogmă, Spiritualitate și Liturghie*, Editura Cetatea de Scaun Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2015.
- Stăniloae, Dumitru, *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
- Stăniloae, Dumitru, *Ascetică și Mistică Creștină sau Teologia Vieții Spirituale*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 1993.
- Stăniloae, Dumitru, *Ascetica și Mistica ortodoxă*, Vol. II, Editura Deisis, Sibiu, 1993.
- Stăniloae, Dumitru, *Chipul Nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
- Stăniloae, Dumitru, „Criteriile prezenței Sfântului Duh” în *Studii Teologice, Revista institutelor teologice din Patriarhia Română*, seria II-a Anul XIX nr. 3-4, Martie – Aprilie, București, 1967.
- Stăniloae, Dumitru, *Din istoria Iihasmului în ortodoxia Română*, Editura Scripta, București, 1992.
- Stăniloae, Dumitru, *Isus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Anastasia, București, 1993.
- Stăniloae, Dumitru, *Isus Hristos sau Restaurarea Omului*, Editura Omniscop, Craiova, 1993.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate curăți, lumina și desăvârși* vol. IV., Tipografia Ahidiecezană, Sibiu, 1948.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia nr. 4*, București, Editura Harisma, 1884.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfințelor Nevoințe ale Desăvârșirii, Sfinții Varsanufie și Ioan Scrisori duhovnicești*, vol. XI, Editura Humanitas, București, 2009.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfințelor Nevoințe ale Desăvârșirii, vol. 2 Sfântul Maxim Mărturisitorul*, Editura Humanitas, București, 2009.

- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfintelor Nevoințe ale Desăvârșirii*, vol. 3, Editura Harisma, București, 1994.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfintelor Nevoințe ale Desăvârșirii*, vol. X, *Sfântul Isaac Siriul Cuvinte despre Sfintele Nevoințe*, Editura Humanitas, București, 2008.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfintelor Nevoințe ale Desăvârșirii*, Sfântul Ioan Scărarul, vol. IX, Editura Humanitas, București, 2002.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfintelor Nevoințe ale Desăvârșirii*, vol. VIII, *Calist și Ignatie Xanthopol, Calist Patriarhul Calist Angelicude, Calist Catfzgiotul și alții*, Editura Humanitas, București, 2009.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfintelor Nevoințe ale Desăvârșirii*, vol. VII, *Nechifor din Singurătate*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfintelor Nevoințe ale Desăvârșirii*, Vol. VI, *Sfântul Simeon Noul Teolog*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia Sfintelor Nevoințe ale Desăvârșirii*, Vol. V, *Sfântul Petru Damschin, Sfântul Simeon Metafrastul*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Stăniloae, Dumitru, *Filocalia* vol. XII, *Cuviosul Isaia Pustnicul Douăzeci și nouă de cuvinte*, Editura Harisma, București, 1991.
- Stăniloae, Dumitru, *Iisus Hristos sau Restaurarea omului*, Editura Omniscop, Craiova, 1993.
- Stăniloae, Dumitru, *Legătura interioară dintre moartea și învierea Domnului*,
[ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/ Colectie RO/Dumitru Staniloae/Dumitru%20Staniloae%20-%20Legatura%20interioara%20dintre%20moartea%20si%20invierea%20Domnului.pdf](ftp://ftp.logos.md/Biblioteca/Colectie_RO/Dumitru_Stanioloae/Dumitru%20Stanioloae%20-%20Legatura%20interioara%20dintre%20moartea%20si%20invierea%20Domnului.pdf)
(accesat la 4 mai 2016).
- Stăniloae, Dumitru, *O teologie a icoanei*, Editura Fundației Anastasia, București, 2005.
- Stăniloae, Dumitru, *Ortodoxia*, Revista patriarhiei Române, anul XVI Nr. 1 Ianuarie- Martie, București.
- Stăniloae, Dumitru, *Ortodoxie și Româanism*, Asociația Rămânilor din Bucovina de Nord, Anul Mântuirii, *sine locus*, 1992.
- Stăniloae, Dumitru, *Rugăciunea lui Isus și experiența Duhului Sfânt*, Ed. Deisis, Sibiu, 1995.
- Stăniloae, Dumitru, *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1993.
- Stăniloae, Dumitru, *Spiritualitatea ortodoxă Ascetică și mistică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al bisericii ortodoxe române București, 1992.

- Stăniloae, Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia Ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986.
- Stăniloae, Dumitru, *Studii de teologie dogmatică ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991.
- Stăniloae, Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, ediția a IV-a, EIBMBOR, București, 2010.
- Stăniloae, Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, Ed. Institutului biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, pp. 137-138, volum apărut sub egida Centrul de studii Ecumenice Interreligioase a Universității "Babeș-Bolyai" – Cluj Napoca, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Școala doctorală de Teologie, Editura Renașterea Cluj-Napoca, 2008.
- Stăniloae, Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, ediția a IV-a, EIBMBOR, București, 2010.
- Stăniloae, Dumitru, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, ediția a IV-a, EIBMBOR, București, 2010.
- Stăniloae, Dumitru, *Trăirea lui Dumnezeu în ortodoxie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993.
- Stăniloae, Dumitru, *Viața și Învățătura Sfântului Grigore Palama*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
- Stăniloae, Dumitru, *Victoria Crucii: o discuție despre suferință avută în 1970 la Fairacres*, Casa de editură Dokia, Cluj-Napoca 1994.
- Stăniloae, Lidia Ionescu, *Lumina faptei din lumina cuvântului: Îmăreună cu Tatăl meu Dumitru Stăniloae*, Humanitas, București, 2000.
- Steele, David N.; Thomas, Curtis C. S.; Quinn, Lance, *The Five Points of Calvinism*, P&R Publishing, Phillisburg, New Jersey, 2004.
- Stott, R.W. John, *Romani*, Logos, Cluj Napoca, 2000.
- Stott, R.W. John, *Crucea lui Cristos*, Societatea Misionară Română Wheaton, Illinois, U.S.A. 1992.
- Széles, Eszenzeiné Maria, *Ige és történelem. A profétai Igehirdetés Teologiaja*, Nagyvárad, 2002.
- Ștefan Lucian Toma, *Tradiție și actualitate la pr. Dumitru Stăniloae*, Agnos, Sibiu, 2008.
- Ștefan Lucian Toma, *Învățătura despre mântuire la Sf. Atanasie cel Mare și Anselm de Canterbury*, Editura Anreinna, Sibiu, 2011.
- Șelaru, Sorin, *Biserica Laborator al Învierii: Perspective asupra eclesiologiei Părintelui Dumitru Stăniloae*, Basilica, București, 2014.

- Tamaș, Ioan, *Mic Dicționar Creștin Catolic*, Sapiientia, Iași, 2001.
- Thomas, I.D.E., *A Puritan Golden Treasury*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 1977.
- Thunberg, Lars, *Omul și cosmosul în viziunea Sfântului Maxim Mărturisorul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
- Thunberg, Lars, *Antropologia teologică a Sfântului Maxim Mărturisorul: microcosmos și mediator*, Editura Sofia, București, 2005.
- Tillich, Paul, *Cutremurarea temeliiilor*, Editura Herald, București, 1948.
- Tofană, Stelian, “*The Relation Between the destiny of Humankind and that of Creation according to Romans 8*”, 18- 23 în *Revista Sacra Scripta*, Journal of the Centre for biblical Studies, Year VIII, 2010/1, Cluj-Napoca.
- Truill, Robert, *Justification Vindicated*, The Banner of Truth Trust, Pennsylvania, 2002.
- Treier, J. and Lauber, David, *Trinitarian Theology for the Church: Scripture, Community, Worship*, Intervarsity Press Downers Grove, Illinois, 2009.
- Venning, Ralph, *The Sinfulness of Sin*, The Banner of Truth Trust, Edinburgh, 1993.
- Vickers, Brian, *Jesus’s Blood and Righteousness: Paul’s Theology of Imputation*, Crossway Books, Illinois, 2006.
- Visky, Béla, *Play and Foundation: Theodicy in Contemporary Theology*, Boekencentrum Uitgevers – Exit Zoetermeer – Kolozsvár, 2013.
- Waters, Guy Prentiss, *Justification and the New Perspectives on Paul a Review and a Response*, P&P Publishing, Philpsburg, New Jersey, 1975.
- Watson, Thomas, *The Doctrine of Repentance*, The Banner of Truth Trust, Pennsylvania, 1987.
- Wells, Paul, *Cross Words: The Biblical Doctrine of the Atonement*, Christian Focus, Scotland, 2005.
- White, James R., *The God Who Justifies*, Bethany House, Mineapolis, Minnesota, 2001.
- Wiersbe, Warren, *Fifty people that every Christian should Know*, Baker Books, Grand Rapids Michigan, 2009.
- Wiersbe, Warren, *New Testament, vol. 1*, Victor, Colorado, 2001.
- Wright, Tom, *Justification: God’s Plan and Paul’s Vision*, Society for Promoting Christian Knowledge, Great Britain, London, 2009.
- Zizioulas, Ioannis, *Comuniune și alteritate, Ființarea personal-ecclesială*, Editura Sofia, București, 2006.
- Zizioulas, Ioannis, *Ființa ecclesială*, Editura Bizantină, București, 1981.

Zsolt, Geréb, *A megigazulásról és a törvényről szóló tanításról apostol leveleiben, különös tekintettel az "evangelium és törvény" kérdésére*, Hatarido Teológiai Tanulmányok, Dolgozatok a Reformatus Teológiai Tudomány Köréből, Kiadják a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet reformatus-evangélikus karának tanarai, új sorozat 1, 1995.